

Son Dönem Osmanlı İstanbul’unda
Başkası İçin Kendi Hayatını Tehlikeye Atmak: Tahlîs-i Can ve Taltifler

Risking One’s Life for Others in Late Ottoman Istanbul:
Tahlîs-i Can (Life-saving) and Imperial Rewards

İhsan Erdinçli*

Öz

Osmanlı İmparatorluğu, müslim-gayrimüslim ayrımı gözetmeksizin tebaasını ve kamu görevlilerini onurlandırmak ve teşvik etmek amacıyla çeşitli madalya ve nişanlar takdim etmiştir. Bu bağlamda 19. yüzyılın ortalarında Abdülmecid döneminde ihdas edilen madalyalardan biri de Tahlisiye Madalyası’dır. “Kurtarma” anlamına gelen tahlisiye kelimesinden adını alan bu madalya, artan deniz trafiğiyle birlikte meydana gelen kazalarda kendi canını tehlikeye atarak başkalarını kurtaran bireyleri ödüllendirmek amacıyla verilmiştir. Madalyanın nizamnamesi ise 1892 yılında, II. Abdülhamid döneminde yayımlanmıştır. Zamanla madalyanın kullanım alanı da genişlemiş, karada gerçekleşen trafik kazaları, yangınlar, doğal afetler, bina ve duvar gibi yapıların çökmesi, hatta nadiren de olsa iş kazaları gibi olaylar sonucunda zor durumda kalanları kurtaranları da kapsamaya başlamıştır. Bu tür fedakârlıklar, Tahlisiye Madalyası’nın dışında, kimi durumlarda İfihar Madalyası ve Beşinci Dereceden Mecidi Nişanı, nadiren de padişahın şahsi hazinesinden ödenen paraıyla ödüllendirilmiştir. Taltif sürecine ilişkin tahkikat, esas itibarıyla Zaptiye ve Dâhiliye Nezareti tarafından

* Dr. Öğr. Üyesi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü – Assist. Prof., Karadeniz Technical University, Faculty of Letters, Department of History, Trabzon/ TÜRKİYE, <https://ror.org/03z8fyr40> ierdincli@ktu.edu.tr
<https://orcid.org/0000-0002-4762-6129>

yürütülmüştür. Bu çerçevede düzenlenen arşiv kayıtları, olayın yeri ve mahiyeti ile kazazede ve kurtarıcının kimliği ve durumuna ilişkin ayrıntılar üzerinden işleyen bürokratik süreci ortaya koymaktadır. Söz konusu ayrıntılar, uygulamanın toplumsal ve sembolik işlevlerine dair önemli ipuçları sağlaması bakımından ayrıca dikkate değerdir. Bu yönüyle hem fedakârlık ve yardımlaşma gibi insani değerleri yücelten hem toplumun diğer fertlerini benzer davranışları sergileme konusunda teşvik eden hem de devletin tebaasıyla bağımlı güçlendiren çok yönlü bir işleve sahip olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul, kaza, doğal afet, cankurtaran, taltif, madalya.

Abstract

The Ottoman Empire conferred various medals and decorations to honor and encourage its subjects and public officials, whether Muslim or non-Muslim. Among these was the *Tahlisiye Medal*, introduced during Sultan Abdülmecid's reign in the mid-19th century. Deriving its name from the term *tahlisiye* (rescue), the medal was instituted to honor individuals who risked their lives to save others amid the increasing frequency of accidents accompanying the expansion of maritime traffic. Its official regulation was published in 1892, during the reign of Sultan Abdülhamid II. Over time, the medal's scope expanded to cover land-based incidents such as fires, natural disasters, traffic accidents, building collapses, and, in rare cases, workplace accidents. In addition to the *Tahlisiye Medal*, such acts were, in some cases, rewarded with the Medal of Merit (*İftihar Madalyası*), the Fifth Class of the Order of the Medjidie (*Mecidi Nişanı*), or, in certain instances, with funds allocated from the Sultan's personal treasury. The awarding process involved investigations by the Ministry of Police (*Zaptiye Nezareti*) and the Ministry of the Interior (*Dâhiliye Nezareti*). Within this framework, the archival records produced document about the bureaucratic process operating through detailed information regarding the location and nature of the incident, as well as the identities and conditions of both the victim and the rescuer. These details are further noteworthy insofar as they provide significant insights into the social and symbolic functions of the practice. In this respect, the practice assumed a multifaceted function—elevating humanitarian values such as sacrifice and solidarity, promoting the emulation of such behaviors among other members of society, and reinforcing the bond between the state and its subjects.

Keywords: Ottoman Empire, Istanbul, accident, natural disasters, Life-saving, Rewards, Medal.

Giriş

İnsanlar, çevrelerinde meydana gelen olaylarda zor durumda kalan kişilere duygusal saikler ve toplumsal beklentilerle şekillenen iç ve dış motivasyonlar doğrultusunda yardım eli uzatmışlardır. İç motivasyon, çoğunlukla acıma ve yardımseverlik gibi duygulardan kaynaklanan bir sorumluluk bilinciyle şekillenmiştir. Devletin yetkili birimlerinin her zaman hızlı bir müdahalede bulunamaması da bireylerin etrafında gelişen olaylara karşı doğrudan sorumluluk üstlenmesinde etkili olmuştur. Dış motivasyon ise toplumsal beklentileri karşılama dürtüsü ile devletin bu tür davranışları çeşitli ödüller aracılığıyla takdir ve teşvik etmesi arasında şekillenmiştir. Bu durum, zor durumda kalan kişilere yönelik yardımların hangi saiklerle yapıldığını belirlemeyi çoğu zaman zorlaştırmıştır. Ancak motivasyonları ne olursa olsun, başkasını kurtarmak için kendi hayatını tehlikeye atanlar hem toplumun hem de devletin takdirini kazanmış, kamusal hafızada ve resmî söylemde “kahraman” olarak konumlandırılmışlardır.

Bireysel cesaret ve yardım pratikleri, zamanla yalnızca toplumsal takdirle sınırlı kalmamıştır. Bu tür davranışların teşvik edilmesi ve daha sistemli bir zemine oturtulması amacıyla Avrupa’da kurumsal girişimler de ortaya çıkmıştır. Tanımadığı birine karşı yardım etme duygusunu teşvik etmeyi ve bunu kurumsal bir çerçeveye yerleştirmeyi amaçlayan oluşumlardan en bilineni, 1774’te İngiltere’de kurulan Royal Humane Society idi. Denizde boğularak öldüğü sanılan kişileri kurtarmayı ve bu amaçla kendi hayatını tehlikeye atanları madalya ile ödüllendirmeyi hedefleyen kuruluş, İngiliz doktorlar William Hawes ve Thomas Cogan tarafından hayata geçirilmiştir. Denizin yanı sıra tren kazaları ve yangınlar da kent yaşamının tehlikeleri karşısında devlet ve toplum arasında iş birliği yapılmasını gerekli kılmıştır. Bu çerçevede devletin de desteğiyle kurulan birbirinden farklı oluşumlar, İngiltere’de meydana gelen pek çok kazada kendi hayatlarını tehlikeye atanları teşvik etmek amacıyla çeşitli madalyalar ihdas etmiştir¹. Söz konusu madalyalar, diğer devletlerde de benzer uygulamalara örnek oluşturmuştur². Sonraki yıllarda ise doğrudan denizde meydana gelen gemi kazalarına müdahale etmek amacıyla daha uzmanlaşmış oluşumlar kurulmuştur. Bunlardan biri, 1824’te İngiltere’de “National Institution for the Preservation of Life from Shipwreck” adıyla teşkil

1 Craig Peter Barclay, “Heroes of Peace: The Royal Humane Society and the Award of Medals in Britain, 1774-1914”, University of York, Department of History, Yayınlanmamış Doktora Tezi, York 2009. Bazı örnekler için bk. Lambton Young, *Acts of Gallantry*, London 1872.

2 John D. Clarke, *Gallantry Medals & Awards -of the World-*, Haynes Pubns, 1993.

edilmiştir. Kuruluş, 1854'te "Royal National Lifeboat Institution" adını alarak kraliyet desteğini de kazanmış ve faaliyetlerini günümüze kadar sürdürmüştür. Bu süreçte pek çok Avrupa ülkesinde ve Amerika'da da cankurtaranlık faaliyetlerine yönelik benzer girişimler hayata geçirilmiştir³.

Osmanlı İmparatorluğu'nda da hem iç hem de dış siyaset için önem arz eden özel durumlar için çeşitli taltif araçları kullanılmıştır. Erken dönemlerde hilat, sorguç, çelenk, kılıç ile enfiye kutusu ve at vb. objeler tercih edilmiştir. 18. yüzyılda ise tam olarak karşılık gelmemekle birlikte "Ferâhî", "Sikke-i Cedid" gibi altın örnekleri ile "Maşallah" adıyla anılan levhalar, biçimsel özellikleri itibarıyla madalya kategorisinde değerlendirilebilir. Ancak Avrupa örneğinde bir taltif aracı olarak madalyanın taltif sistemine dâhil edilmesi, 19. yüzyıla tekabül etmektedir. Başlangıçta nişan ve madalyalar, Osmanlı İmparatorluğu'nun "hükümler hakkı ve güç gösterisi" beklentisiyle hazırlanmış olmasına rağmen zamanla Batılı devletlerin rica/istek/taleplerini karşılama mecburiyetiyle ayrıcalıklı bir uygulama alanına dönüşmeye başlamıştır. Bu durumun fark edilmesiyle birlikte artık tebaa da taltif uygulamasının doğrudan muhatabı hâline gelmeye başlamıştır. III. Selim (1789-1807) ve II. Mahmud dönemindeki (1808-1839) ilk tecrübelerden sonra Abdülmecid dönemi (1839-1861), daha çok subay ve askerleri taltif etmeye yönelik madalya ve nişanların hazırlanmasıyla öne çıkmıştır. Osmanlılar, "yeni ve değişik tipte" hatıra madalyalarıyla da bu dönemde tanışmıştır. Madalyaları "değişik, hatta olağanüstü kılan" özellik; "vatandaşlık" ya da "sivil liyakat" olarak tanımlanabilecek boyutta olmasıydı. Bu çerçevede ihdas edilen madalyalardan biri de Tahlisiye Madalyası'dır⁴.

"Tahlisiye" veya "tahlis-i can" gibi can kurtarma eylemini tanımlayan ifadelerden ismini alan Tahlisiye Madalyası, taltif uygulamasının çoğu zaman siyasi, askerî ve pragmatik amaçlarla yapıldığı Osmanlı uygulamasında, farklı bir yere sahiptir⁵. Zira bu madalya, askerî başarıdan ziyade sivil fedakârlığı görünür kılması bakımından Osmanlı taltif sisteminde yeni bir ahlaki vurgu üretmiştir. İmparatorluğun çeşitli bölgelerinden seçilen sınırlı sayıdaki örnek üzerinden birkaç çalışma

3 Aydın Bayarslan, "Osmanlı'da Karadeniz Tahlisiye İdaresi", Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ordu 2023, s. 7-8.

4 Edhem Eldem, *İfihâr ve İmtiyâz Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2004 s. 26-27, 54-55, 67, 118.

5 Fırat Küskü, "II. Abdülhamid Döneminde Hayat Kurtaranlara Madalya Verilirdi", *Toplumsal Tarih*, 323, 2020, s. 75.

yapılmış olsa da konu,⁶ literatürde genellikle nişan ve madalyalar tarihi kapsamında ele alınmıştır⁷. Bu makalede ise başkalarını kurtarmak uğruna kendi canlarını tehlikeye atan tebaa ve kamu görevlilerini onurlandırmak, ödüllendirmek ve teşvik etmek amacıyla kullanılan madalyalar ve nişanlar birlikte değerlendirilmiştir. Tahlisiye Madalyası, “Denizden âdem kurtaranlara i’tâ olunmak üzere” Abdülmecid döneminde ihdas edilmiştir⁸. Ancak zamanla yalnızca deniz kazalarıyla sınırlı kalmamış; hayati tehlike içinde bulunan kişilerin kurtarılmasını kapsayacak biçimde anlam ve kullanım alanı genişlemiştir. Bu çerçevede denizde ve karada meydana gelen çeşitli kazalar, yangınlar, bina ve duvar gibi yapıların ani yıkımları ile doğal afetler sırasında, kimi zaman yetkili kurumların veya şahısların dikkatsizlik ve ihmaliyle birleşen durumlarda can kurtarma hizmetinde bulunanlar da aynı kapsamda değerlendirilmiştir.

Can kurtarma vakalarının tespitinde en önemli kaynak grubunu, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA) oluşturmaktadır. Tahlisiye Madalyası ile ilgili kayıtlar, nizamnamesi gereğince tahkikatın yürütülmesinden sorumlu olan birim olmaları nedeniyle genellikle Zaptiye Nezareti ve Dâhiliye Nezareti tasnifinde yer almaktadır. Dâhiliye Nezareti, Zaptiye Nezaretinden gelen bilgiler doğrultusunda taltif sürecini yönetmiştir. Arşiv kayıtları, genellikle kazanın yeri ve gerçekleşme biçimi, kazazedenin maruz kaldığı tehlikeli durumu betimlemekte, ardından kurtarma eylemini ve cankurtaran kişinin kimliğini tasvir ederek taltif sürecine ilişkin bürokratik işleyişi ortaya koymaktadır. *Vekayi-i Zaptiye*, *Takvim-i Vekayi*, *Sabah* gibi dönemin gazetelerinde yapılan ayrıntılı incelemeler, kaza ve kurtarma haberlerinin benzer şekilde aktarıldığını göstermektedir. Bu haberler, *Vekayi-i Zaptiye*'de ayrı ayrı duyurulurken *Takvim-i Vekayi*'de “Madalya” başlığı altında bir arada verilerek standart bir bildirim sürecine dönüşmüştür⁹. Bu yönüyle basın; kaza, kurtarma ve taltif sürecini kamuoyuna duyurarak temelde yardımlaşma gibi toplumsal

6 Selman Soydemir, “Hayat Kurtaranlara Osmanlı'dan Madalya”, *Yedi Kıtı*, 35, 2011; Küskü, *agm*.

7 Metin Erüreten, *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları Belgelerle Tarihi*, DMC, İstanbul 2001; Eldem, *age*; Meryem Çekim, “Sultan II. Abdülhamid Döneminde Taltifat (1876-1909)”, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2023.

8 Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Evrakı (A.)MKT.NZD), 258/16, 5 Za 1274/17 Haziran 1858; Eldem, *age*, s. 239.

9 Konunun basına yansımaları için şu örneklerle bakılabilir: *Vekayi-i Zaptiye*, S. 3, 4 Mayıs 1869, s. 4; S. 29, 21 Ağustos 1285, s. 2; *Mürüvvet*, S. 340, 26 Haziran 1889, s. 3; *Takvim-i Vekayi*, S. 17, 3 Mayıs 1891, s. 2; *Sabah*, S. 37, 6 Ekim 1889, s. 3; *Sabah*, S. 38, 7 Ekim 1889, s. 2; *Sabah*, S. 8556, 11 Temmuz 1913, s. 2.

değerleri canlı tutma ve devletin egemenliğini görünür kılma bakımından önemli bir rol üstlenmiştir. Ayrıca basında yer alan haberler, kurtarma olaylarına tanık olan bireylerin duygusal tepkilerine dair bazı ipuçları sunmaktadır¹⁰. Bu bakımdan basın, kapsamlı bir şekilde taranmış olsa da esas itibarıyla tanıklıkların duygusal temsillerine ilişkin fikir edinmek amacıyla kullanılmıştır.

BOA'da kelime esaslı yapılan incelemelerde genel olarak tüm imparatorluk ça-
pında çok sayıda örnekle karşılaşılmıştır. Bu nedenle çalışma; daha derinlemesine
bir perspektif sunabilmek amacıyla İstanbul ile sınırlandırılmıştır¹¹. Zaman ba-
kımından ise “nişan, rütbe ve diğer onurlandırma mekanizmalarının çok önem
kazandığı ve bunların girift bir protokole bağlandığı” 19. yüzyıla odaklanılmıştır¹².
“Onur nişanları çağı” olarak nitelendirilen¹³ bu süreçte özel olarak II. Abdülha-
mid dönemi (1876-1909) merkeze alınmıştır. II. Mahmud, Abdülmecid ve Abdül-
laziz gibi yakın dönem seleflerinin aksine II. Abdülhamid, kendini dışarıya kapa-
tarak kamusal alanda daha nadir görünmüştür. Bu yönüyle “iktidar titreşimleri”
yayarak “görünmeden varlıklarını hissettirme” yoluna giden daha uzak seleflerini
takip etmişti. Böylece “daha efsanevi bir havaya bürünmüş” ama “şahsi görünür-
lüğünün verdiği meşruiyet kaynağından yoksun” kalmıştı. Bu noktada çağdaş hü-
kûmdarlar arasındaki meşru konumunu da korumak isteyen “...Padişahın resmî
bir biçimde efsaneleşmesi için simgeler aracılığıyla tebaasına ulaşma, egemenliğini
görülmeden pekiştirme yoluna gidilmesi gerekiyordu...”. Üstelik bu tutumun Bri-
tanya ve Japonya örneklerinde de karşılığını bulmak mümkündür¹⁴. Nihayetinde
II. Abdülhamid, bir yandan madalya ve nişan ile taltif etmenin “itibar ve pres-
tijinden” faydalanarak “bağlılık ve sadakat duygusu uyandırmaya” çalışan¹⁵ bir

10 “Bir Tahlis-i Fedakârane”, *Sabah*, S. 2177, 27 Ağustos 1895, s. 2.

11 Çalışma kapsamında yalnızca Suriçi ve Bilad-ı Selase'yi içine alan İstanbul'dan örnekler kullanılmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun Adalar, Karadeniz ve Akdeniz'de meydana gelen boğulma tehlikelerinin önlenmesi amacıyla tesis ettiği Tahlisiye İdaresi'nin faaliyetlerine yer verilmemiştir.

12 Selim Deringil, “Abdülhamid Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Simgesel ve Törensel Doku: ‘Görünmeden Görünmek’”, *Toplum ve Bilim*, 62, (1993), 44. Krş. için bk. Selim Deringil, *Simgeden Millete II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet*, İletişim, İstanbul 2022, s.73.

13 Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Doğan Kitap, İstanbul 2014, s. 48.

14 Deringil, *Simgeden Millete*, s. 54-55, 89; Deringil, *İktidarın Sembolleri*, s. 31, 35-36.

15 Namık Sinan Turan, “II. Abdülhamid Dönemi Diplomaside Sembolik Dil İnşasında Nişanın Yeri: Toplumsal Anlamda Ötekini Taltif Etmek ‘Şefkat Nişanı’”, *Halil İnalçık Armağanı III*, ed. Ahmet Özcan, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017, s. 244-245.

diğer yönüyle bunları “giderek artan sayıda ve gelişi güzel bir şekilde hak etmeyen kişilere dağıtılması” ile ilgili eleştirilerin odağında yer alan bir padişah olmuştur¹⁶. Gerçekten de Tahlisiye Madalyası, her ne kadar Abdülmecid döneminde ihdas edilmiş olsa da II. Abdülhamid tarafından “sahiplenilmiş” ve daha geniş bir kullanım alanına sahip olmuştur¹⁷. Bu nedenle II. Abdülhamid döneminin incelenmesi, cankurtaranların taltifine ilişkin hem 19. yüzyılın son çeyreğinden hem de 20. yüzyılın başlarından seçilen örneklerin birlikte değerlendirilmesine imkân sağlamıştır.

Denizde ve karada meydana gelen çeşitli kazalar ve doğal afetlerde kendi canını tehlikeye atarak başkasını kurtaranları taltif etmek amacıyla Tahlisiye Madalyası dışında İftihar Madalyası ve Mecidi Nişanı da kullanılmıştır. Hatta sadece bir örnekle sınırlı olsa da cankurtaranların Ceyb-i Hümayun’dan (Padişahların şahsi hazinesi) verilen parayla da taltif edildikleri tespit edilmiştir. İnsani değerleri yüceltme adına ihdas edilen bu madalya ve nişanlar, genel olarak imparatorluğa sadakatin, içinde yaşadığı topluma duyarlılığın bir ümsali olarak verilmiştir. Hem tanıkların övgüsünü ve saygısını kazanma hem de devletin taltifine mazhar olma, ödüllendirme mekanizmasının kamusal yönüne işaret etmesi bakımından da önemlidir. Böylece taltif mekanizması, bireysel fedakârlığı ödüllendirmenin ötesinde, sadakat üretme ve benzer davranışları teşvik etme, toplumsal hafızaya kazıma ve geleceğe taşıma işlevi gören sembolik bir araç hâline gelmiştir.

1. Can Kurtaranlar İçin Taltif Edilmenin Nizamu

Kendi canını tehlikeye atarak başkalarını kurtaranlar, Osmanlı uygulamasında çoğunlukla Tahlisiye Madalyası ile taltif edilmişlerdir. Madalyanın ismi, can kurtarma anlamına gelen tahlisiye kelimesine izafeten verilmiş olup kimi zaman doğrudan “cankurtaran madalyası” şeklinde de belirtilmiştir. Bu madalya, gümüş ve bakırdan imal edilmek üzere tasarlanmış olmasına rağmen bakırdan olanı üretilmemiş, gümüş olanı ise 7,5 dirhem ağırlığında (yaklaşık 24 gr), 36.7 mm çapında ve 830 ayardadır. Madalyanın ön ve arka kısımlarının etrafı “Arap tarzında” nakışlarla süslü olup ön yüzünün ortasında tuğra, arka yüzünün ortasında “Halka düş-tükçe edenler imdad/Olunur midhat ü tahsin ile yad” (Düşenlere yardım eden, her zaman övgü ve hayranlıkla hatırlanacaktır) beyti bulunmaktadır¹⁸. Madalya yazıları Naif Efendi’ye (hattat), tuğrası Hüsrev Efendi’ye, nakışları ise Mr. James

16 Eldem, *age.*, s. 332-357.

17 Eldem, *age.*, s. 240.

18 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983, s. 374; Eldem, *age.*, 246.

Robertson'a aittir¹⁹. Bu durum, tasarım sürecinde hem Osmanlı hattatlık geleneğinin hem de dönemin teknik imkânlarının bir arada kullanıldığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Şekil 1: Tahlisiye Madalyası.

Kaynak: Eldem, *age*, s. 246.

Tahlisiye Madalyası, Abdülmecid döneminde ihdas edilmiştir. Bu dönemin son yılları, madalya ihdasının belirgin bir şekilde azaldığı, fakat "...İmparatorluğun ilk sivil veya 'halk' mükâfatlarının mütevazı bir şekilde de olsa ortaya çıkmasıyla mana kazandığı" bir zamana tekabül etmektedir²⁰. Mehmet Zeki Pakalın, madalyanın ihdas tarihi olarak Hicri 1276 (1859) yılını belirtmektedir²¹. Ancak Edhem Eldem, bu bilgiyi doğrulayacak herhangi bir kaynağın zikredilmemiş olması nedeniyle madalyanın ihdas tarihine ihtiyatlı yaklaşılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Yazar, madalyanın stoklarının yeterli olup olmadığıyla ilgili Kuyumcubaşı Bogos Bey'e danışılmasını konu edinen 17 Haziran 1858 tarihli bir belgeye ulaşmıştır. Yazara göre hem bu tarih hem de stokların yetersiz olması durumu dikkate alındığında madalyanın en azından 1857'de, hatta daha öncesinde bile ihdas edilmiş olma olasılığı kuvvet kazanmaktadır.²² Özellikle de Kırım Savaşı'nın sona ermesinden sonra durumun

19 Erüreten, *age*, s. 202.

20 Eldem, *age*, s. 240.

21 Pakalın, *age*, s. 374.

22 Bununla birlikte Bayarşlan, 1791'de (1206) "can kurtaranlara mahsus madalya" verildiğini belirtmiştir. Ancak belgenin aslı incelendiğinde bu tarihlendirmenin arşiv kataloğundaki maddi hatadan kaynaklandığı ve söz konusu tarihin 1206 değil 1306 olduğu görülmektedir. Krş. için bk.

normalleşmesi ve imali gereken yüzbinlerce madalyayla ilgili yükün hafiflemesi akabinde Tahlisiye Madalyası'nın üretimine geçilmiş olması daha muhtemeldir. Eldem, bu tür madalyaların Danimarka'da 1812'den, Belçika'da ise I. Leopold döneminden (1831-1865) itibaren kullanıldığını belirtmekle birlikte asıl ilham kaynağının Fransa olabileceğini savunmaktadır. Nitekim III. Napoleon tarafından ihdas edilen benzer bir madalya, içinde Osmanlı askerlerinin bulunduğu bir teknenin Fransız bahriyeliler tarafından kurtarılması sonrasında verilmiştir. Kırım Savaşı sırasında asker nakliyatının stratejik önemi göz önünde bulundurulduğunda, benzer olayların sıklıkla yaşanma ihtimalinin de Osmanlı bağlamında böyle bir madalyanın ihdasını teşvik eden unsurlar arasında değerlendirilmesi gerektiği anlaşılmaktadır²³. Bu çerçevede Tahlisiye Madalyası'nı yalnızca iç dinamiklerin ürünü bir düzenleme olarak değil, 19. yüzyılda Avrupa'da giderek yaygınlaşan sivil kahramanlık ödülleri uygulamasının Osmanlı bağlamında yeniden yorumlanmış bir tezahürü olarak değerlendirmek mümkündür. Dolayısıyla Tahlisiye Madalyası'nın ihdası, yalnızca bir ödüllendirme uygulaması değil aynı zamanda 19. yüzyıl devletleri arasında dolaşımda olan sembolik meşruiyet araçlarını benimseme ve bu araçlara uyum sağlama çabasının bir örneği olarak değerlendirilebilir.

Şekil 2: İftihar Madalyası.

Kaynak: Eldem, *age.*, s. 298.

Bayarslan, *agt.*, s. 22; BOA, Cevdet Askeriye (C.AS), 608/25635, 24 S 1306/30 Ekim 1888.

23 BOA, A.}MKT.NZD, 258/16, 5 Za 1274/17 Haziran 1858; Eldem, s. 239.

Tahlisiye Madalyası, Abdülmecid zamanında ihdas edilmiş olmasına rağmen II. Abdülhamid döneminde yaygınlık kazanmış, nizamnamesi de 16 Kasım 1892 tarihinde yayımlanarak son şeklini almıştır²⁴. Nizamnamenin madalyadan sonra yayımlanması, nadir görülen bir uygulamadır. Ancak yüzyılın sonlarına ait *Salnâme*'lerde madalyanın nizamnamenin yayımlandığı tarihte II. Abdülhamid tarafından ihdas edildiğinin belirtilmesi dikkati çekmektedir²⁵. Bu durum, geç dönemde yapılan düzenlemenin adeta yeni bir madalya ihdası gibi algılandığını ya da sunulduğunu düşündürmektedir. Söz konusu nizamnameye göre Tahlisiye Madalyasının yeşil, kırmızı, beyaz ve bu üç rengin birleşiminden oluşan dört kurdelesi vardır. Madalyanın kurdele rengi, kişinin gerçekleştirdiği can kurtarma sayısına göre değişmektedir. Can kurtarma eylemi her tekrar ettiğinde yeni bir madalyayla taltif edilmesi yerine sadece kurdelesinin rengi sırasıyla kırmızı, beyaz ve bu üç rengi bir arada ihtiva eden kurdeleyle değiştirilecektir²⁶. Tahlisiye Madalyası, genel olarak yangın, deniz, göl ve nehirlere düşme, bina ve duvar çökmesi ile doğal afetlerde kendi hayatını riske atarak başkalarını kurtaranlara verilecekti. Eğer kurtarılan kişinin tedavi edilmesi gerekliyse cankurtaran tarafından en yakın belediye veya zaptiye memuruna haber verilmesi gerekmekteydi. Bu aşamada madalyanın verilebilmesi için cankurtaranın kimlik bilgileri kayıt altına alınmalıydı. Eğer cankurtaran kişi, bir devlet görevlisiyse bağlı bulunduğu kurumunca, tebaadan ise İstanbul'da Şehremaneti veya Zaptiye Nezareti, taşrada yine Zaptiye Nezareti'nin yanı sıra mahalli idareler ve mutasarrıflıklarca bir tahkikat yürütülecekti. Bu tahkikat, her defasında tekrarlanacak, Tahlisiye Madalyası verilecek kişilerin kimlik bilgileri Dâhiliye Nezareti'ne, oradan Sadarete gönderilecekti. Askeriyeye mensup olanlar içinse Seraskerlik, Bahriye Nezareti ve Tophane Müşiriyeti'nden yine Sadaret'e gönderilerek padişahın onayına sunulacaktı. Uygun bulunması hâlinde taltif işlemi, padişah iradesiyle kesinlik kazanacaktı²⁷. Görüldüğü gibi kendini tehlikeye atanları mükâfatlandırmak için hazırlanan Tahlisiye Madalyası,

24 Eldem, *age.*, s. 240; Soydemir, *agm.*, s. 33.

25 Eldem, *age.*, s. 240.

26 1893'te ikinci kez verildiği fark edilen Tahlisiye Madalyası geri alınmıştır. BOA, Dahiliye Mektubi Kalemi (DH.MKT), 184/10, 9 C 1311/18 Aralık 1893. Tahlisiye madalyalarına kurdele takılması ve can kurtarma eyleminin tekrarı nispetinde renginin değiştirilmesi gereği sonradan belirlenmiş ve nizamnameye eklenmişti. Bu konuya ilk olarak Mart 1891'de dikkat çekilmiş ve belirlenen renklerdeki kurdelelerin madalyalara takılması için gerekli olan kulpun ne kadara mâl olacağını hesaplanması istenmiştir. Bk. BOA, DH.MKT, 1814/91, 21 B 1308/2 Mart 1891.

27 *Düstur*; C 6, Devlet Matbaası, Ankara 1939, s. 1287-1288.

yürütülen uzun bir bürokratik tahkikat neticesinde verilmiştir²⁸. Bu çok aşamalı süreç, yalnızca ödüllendirmenin teknik bir prosedürü değil aynı zamanda II. Abdülhamid döneminde belirginleşen denetim mekanizmalarının bir yansımasıdır. Fedakârlık gibi bireysel ve ani gelişen bir eylemin dahi kayıt altına alınması, soruşturulması ve merkezî makamlara arz edilmesi, devletin toplumsal alan üzerindeki gözetim kapasitesini artırma eğilimiyle paralellik göstermektedir. Ayrıca devletin resmî takdiri, fedakârlık, merhamet ve cesaret gibi ahlâkî erdemleri kamusal bir değere dönüştürmüş olmaktadır. Taltif edilen kişi yalnızca bir “cankurtaran” değil, aynı zamanda devletin himayesini hak eden örnek bir tebaa olarak temsil edilmektedir. Dolayısıyla Tahlisiye Madalyası, sembolik bir ödül olmanın yanı sıra sadakat üretimine hizmet eden bir araçtır.

Tahlisiye Madalyası'nın verilme usulü kadar, ölüm hâlinde statüsünün ne olacağı meselesi de dönemin hukukî ve sembolik hassasiyetlerini yansıtmaktadır. Nizam-namede ölüm hâlinde madalyanın geri alınıp alınmayacağına dair açık bir bilgi yer almamaktadır²⁹. Konuyla ilgili 2 Şubat 1893 tarihli yazışmada, ilk olarak geri alınması yönündeki görüşe karşın vârislerine devredilmesinin daha uygun olacağı belirtilmiştir. 8 Şubat 1893'te alınan kararla vefat hâlinde madalyanın takılmayıp saklanması şartıyla vârislere devredilebileceği kararlaştırılmıştır³⁰. Tahlisiye madalyaları için 5 kuruş berat harcı alınacak olup istenildiği zaman göğse takılabilecektir³¹. Bu düzenleme, madalyanın yalnızca bireysel bir takdir aracı değil, aile nezdinde muhafaza edilen bir onur ve hatıra nesnesi olarak da anlam kazandığını göstermektedir.

Cankurtaranlar, bazı durumlarda İftihar Madalyası ile de taltif edilmişlerdir. Bu madalya, “muhtemelen II. Mahmud zamanındaki Nişan-ı İftihar'dan kısmen de olsa esinlenerek” ihdas edilmiştir. Yine madalya üzerinde tarih bulunmadığı için tam olarak ne zaman ihdas edildiği kesin değildir. Her ne kadar nizamnamesi, 6 Aralık 1888 tarihinde yayımlanmış olsa da Şeker Ahmed Ali Paşa'nın 13 Eylül 1885'te bu madalyayla taltif edilmiş olması, yaklaşık üç yıl öncesinde ihdas edilmiş

28 Soydemir, agm., s. 33.

29 Erüreten, agm., s. 203.

30 *Düstur*, C 6, s. 1367. Dersaadet Jandarma Alayı'nda Yüzbaşı olan Mustafa Ağa, vefat edince sahibi olduğu Tahlisiye Madalyası, kızına intikal etmiştir. Bk. BOA, DH.MKT, 171/32, 27 Ş 1309/27 Mart 1892.

31 Pakalın, *age.*, s. 374.

olması ihtimalini düşündürmektedir³². Nizamnamesine göre bu madalyanın bir tarafında Osmanlı arması diğer tarafında defne dalı arasında madalya sahibinin adının yazılacağı boş bir alan vardı. Kırmızı renkli kurdele ile altın ve gümüş olmak üzere iki türde hazırlanmış olup istendiğinde göğsün sol tarafına takılabilecekti. Madalyanın fazla sayıda yapılması gerekirse masrafları Maliye Hazinesi'nden, ara sıra verildiğindeyse padişahın şahsi hazinesinden karşılanacaktı. İftihar Madalyası; hamiyet, yiğitlik/cesaret ve güzel hizmetlerde bulunanları ödüllendirmek için ihdas edilmiştir. Devletine sadık olup ziraatın, sanatın ve mesleğinin ilerlemesine katkı sağlayan, yangın ve salgın hastalık zamanlarında memleketine, milletine ve tüm insanlığa faydalı hizmette bulunan Osmanlı ve ecnebi tebaasına verilecekti³³. Sanayi alanında verilen ödül olarak da kullanılan İftihar Madalyası, bu durumda kırmızı-beyaz renkli kurdele ile sunulmuştur³⁴. Daha sonra ise Sanayi-i Nefise Madalyası'na dönüştürülmüştür. Her iki madalya karşılaştırıldığında ağırlık ve şekil olarak birbirinden farklıdır³⁵. Bu durum, İftihar Madalyası'nın Tahlisiye Madalyası'na kıyasla daha kapsayıcı bir hizmet anlayışına dayandığını ve fedakârlığı çok boyutlu bir kamusal erdem olarak tanımladığını göstermektedir.

Cankurtaranları ödüllendirmek için Tahlisiye ve İftihar madalyalarının yanı sıra 1268 (1851) yılında Sultan Abdülmecid tarafından ihdas edilen ve kendi adını taşıyan Mecidi Nişanı da kullanılmıştır. Beş dereceli olan bu nişan, dördüncü dereceye kadar altından imal edilirken beşinci derecesi “gümüş levha üzerindeki Tuğra ile, bunun etrafı kırmızı mine üzerinde altın hatla” çevrelenmiştir. Nişanın üzerinde “Hamiyet”, “Gayret” ve “Sadakat” nitelikleri ile tesis tarihi olan 1268 yılı yazılıdır. Bu nişanın verilebilmesi için gerekli şartlardan biri, asker ve memurların en az 20 yıl hizmet etmiş olmalarıdır. Öncelikle beşinci dereceden Mecidi Nişan ile taltif edilen kişiler, hizmetlerinin yanı sıra belli süreler sonunda daha üst rütbelere geçebilmekteydi. Bazı istisnalar hariç tutulmak kaydıyla beşinci rütbede iki, dördüncü rütbede üç, üçüncü rütbede üç, ikinci rütbede iki sene bulunmuş olmak gerekliydi. Bu kademeli yapı, nişanın aynı zamanda hiyerarşik bir sadakat ve hizmet sisteminin parçası olarak tasarlandığını göstermektedir. Ecnebler hariç, her bir rütbe için değişen miktarlarda berat harcı alınacak olup bu ücret beşinci derece için 250 kuruştur. Yabancılar verilecek nişanlar istisna tutularak her bir

32 Eldem, *age.*, s. 289-290.

33 *Düstur*, C 6, 308; Pakalın, *age.*, C II, 38; Cevriye Artuk, “İftihar Madalyası”, *Belleten*, C 44/S. 175, 1980, s. 537.

34 Artuk, *agm.*, s. 537.

35 Erüreten, *age.*, s. 255.

rütbe için verilebilecek madalyalara üst sınır getirilmişti. Bunlar sırasıyla 50, 150, 800, 3.000 ve 10.000 şeklinde belirlenmişti. İmparatorluğun sonuna kadar vermeye devam eden Mecid Nişanının özellikle düşük rütbeli olanları daha fazla basıldığı için günümüzde nispeten daha kolay bulunabilmiştir³⁶. Cankurtaranlar, pa-dışahların şahsi hazinesinden verilen parayla da taltif edilmiştir³⁷. Bu uygulama, sembolik nişan ve madalyaların yanı sıra doğrudan maddî ödüllendirmenin de kullanılabildiğini göstermektedir. Bu çerçevede taltif pratiği, sembolik meşruiyet, kurumsal hiyerarşi ve maddî karşılık unsurlarını bir arada barındıran çok katmanlı bir ödüllendirme düzeni olarak karşımıza çıkmaktadır.

Şekil 3: Beşinci Rütbeden Mecidi Nişanı.

Kaynak: Eldem, *age.*, s. 194.

Taltif mekanizması, her zaman nizamnâmelerde öngörüldüğü gibi sorunsuz işlememiştir. Kimi zaman cankurtaranlara verilmesi uygun görülen Tahlisiye veya İftihar Madalyası ile Mecidi Nişanının hazırlanıp takdim edilmesi uzun bir zaman alabilmekteydi. Nitekim Bostancı Reji Sandalı kolbaşılarından Kadri Efendi, sadakati ve can kurtarma konusundaki hizmetlerinin karşılığında dört beş sene önce

³⁶ Eldem, *age.*, s. 176-183; Erüreten, *age.*, s. 208, 214.

³⁷ BOA, Maliye Nezareti Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti (ML.EEM), 146/74, 15 R 1309/18 Kasım 1891.

takdim edilen beşinci rütbeden Mecidi Nişanı ile Tahlisiye Madalyasını alamamıştır. Bunun üzerine bir arzuhal ile müracaat etmiş, gereğinin yapılmasını “lütfen ve merhameten” talep etmiştir. Gerekli inceleme yapıldığında konunun doğruluğu saptanmış ve ilgili birimler bilgilendirilmiştir³⁸. Tahlisiye madalyalarının tükenmesi de gecikmelere neden olabilmekteydi. 1903 yılında tahlisiye madalyalarını alamayanların müracaatı üzerine bu konu gündeme gelmiş, Darphane-i Âmire’de imal ettirilmesi ve ilgili kişilere takdim edilmesi istenmiştir³⁹. Bu tür gecikmeler, devletin sembolik takdir iradesi ile idarî ve teknik imkânları arasındaki mesafeyi ortaya koymaktadır.

2. İstanbul’un Cankurtaranları ve Taltif Araçları

Osmanlı İmparatorluğu’nda meydana gelen çeşitli kazalarda can kurtarma hizmeti vermek üzere teşkil edilmiş kurumsal yapılar mevcuttu. Özellikle 19. yüzyılın ortalarından itibaren dünya ticaretinin ve denizcilik faaliyetlerinin hız kazanması, Osmanlı İmparatorluğu’nun da bu alanda bazı düzenlemeler yapmasını gerekli kılmıştı. Özellikle 1838 tarihli Bala Limanı Anlaşması, Avrupalı devletlerle kurulan ticari ilişkileri canlandırarak başta İngiltere olmak üzere birçok ülkenin Osmanlı limanlarına yönelik deniz trafiğini artırmıştır⁴⁰. Bu gelişme, deniz kazaları ve kurtarma faaliyetlerini daha görünür ve idarî bakımdan düzenlenmesi gereken bir mesele hâline getirmiştir. Bu sürecin devamında, Kırım Harbi sırasında isim değişikliğine giden ve uluslararası alanda kurtarma hizmetlerinin öncüsü sayılan Royal National Lifeboat Institution’ın etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu da gemi kazalarını önleme ve kurtarma faaliyetlerini kurumsallaştırma yönünde birtakım girişimlerde bulunmuştur. 1866 yılında Fransa Sefaretinin de talebi üzerine yurt dışındaki benzer uygulamaları inceleyen Osmanlı İmparatorluğu, ertesi yıl Karadeniz Boğazı girişindeki tahlisiye hizmetlerinin düzenlenmesi amacıyla bir komisyon oluşturulmasına karar vermiştir. Komisyonunda yer alan Henry Woods’un da önemli katkılarıyla 1869 yılında kurtarma faaliyetleri yürütmek üzere Karadeniz Boğazında bir Tahlisiye İdaresi kurulmuştur⁴¹. Ancak söz konusu İdare, faaliyet sahası ve kurumsal yapısı itibarıyla doğrudan deniz kazalarının önlenmesi ve

38 BOA, DH.MKT, 1051/8, 24 Z 1323/19 Şubat 1906.

39 BOA, DH.MKT, 729/34, 1 R 1321/27 Haziran 1903.

40 Caroline Finkel, “Henry Felix Woods and the Black Sea/Bosphorus Entrance Maritime Safety System, Then and Now”, *The Northern Mariner/Le marin du nord*, C 30/S. 4, 2020, s. 384-387.

41 M. Emre Kılıçaslan, “Üç Tarz-ı Tahlisiye: Osmanlı Kıyı Güvenliğine Bir Bakış”, *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Sahil Güvenlik*, ed. İsmail H. Demircioğlu vd., Pegem Akademi, Ankara 2020, s. 468-473; Bayarşlan, *agt.*, s. 23-46.

kurtarma organizasyonuna odaklanan ayrı bir teşkilat yapısı sergilemektedir. Bu çalışma ise İstanbul'da bireysel ya da yarı-kurumsal düzeyde yürütülen kurtarma faaliyetlerine ve bu faaliyetlerin hangi taltif araçlarıyla ödüllendirildiğine odaklanmaktadır. Dolayısıyla Boğaz'daki Tahlisiye İdaresi'nin teşkilat yapısı ve işleyişi inceleme kapsamı dışında bırakılmıştır.

Yangınlar ve doğal afetler de İmparatorluğun ve başkent İstanbul'un erken dönemlerinden itibaren süregelen bir problemi idi. Bu tür felaketler hem can hem de mal kayıplarına yol açmaları nedeniyle yalnızca bireyleri değil, toplumsal düzeni ve şehrin yeniden inşa süreçlerini de etkileyerek imparatorluğu sosyal ve ekonomik bakımdan derinden sarsmaktaydı⁴². İstanbul'da başlangıçta evinde merdiven ve içi su dolu fiçı bulundurmak gibi yükümlülüklerle halk tarafından "gelişigüzel" sürdürülen yangınlarla mücadelede esas amaç, yangının söndürülmesi değil evlerin baltalarla yıkılarak yayılmasını önlemektir. 18. yüzyılda ise yangınla mücadele, tulumbacı ocağı ile daha örgütlü ve teşkilatlı bir nitelik kazanmıştır⁴³. Bununla birlikte geniş alanlara yayılan ve ciddi can kayıplarına yol açan büyük yangınlar sonraki dönemlerde de devam etmiştir⁴⁴. Bu noktada can ve mal kayıpları bakımından devleti zor duruma düşüren 1870 Beyoğlu Yangını, önemli bir kırılma noktası olmuştur⁴⁵. Daha sonraki süreci planlayıp yangın söndürme konusunda teşkilatlanma çalışmaları kapsamında Budapeşte İtfaiye Alay Kumandanı Kont Edmond Szechenyi, itfaiye taburları kurmak üzere 1874'te İstanbul'a getirilmiştir. Bu dönemde itfaiye teşkilatı, bir yandan yangınlara hızlı müdahale etme amacıyla toz söndürücüler, su temini için vapur ve tulumbalı arabalar gibi teknolojik yenilikleri takip etmiş, diğer yandan merdiven ile tahliye, pencereden bez üzerine atlama, bez boru aracılığıyla kurtarma gibi yöntemlerle tatbikat yapmıştır. Tüm tedbirlere rağmen İstanbul'da çeşitli sebeplerle pek çok yangın çıkmış, bunun sonucunda can ve mal kayıpları yaşanmıştır⁴⁶. Bu yangınlar, sadece evinde/iş yerinde mahsur

42 Yangınlar ve doğal afetlerin İstanbul'daki etkilerini kronolojik olarak inceleyen şu çalışmaya bakılabilir: Mustafa Cezar, *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler*, Berksoy Matbaası, İstanbul 1963.

43 Kemalettin Kuzucu, "Yangın Tulumbasının İcadı ve Türk İtfaiyesinin İlk Yüzyılı", *Lale Devri'nde Osmanlı Devleti ve Nevşehir*, ed. İlyas Gökhan vd., Kömen Yayınları, Konya 2018, s. 328-331.

44 Dönemin basını ve hatıratında yangınlara dair anılar oldukça canlı bir biçimde sunulmaktadır. Bu çalışmada dönemin basını da ayrıntılı olarak taranmış fakat yangın haberleri değil can kurtarma konusundaki fedakârlıklar ve ödüllendirme mekanizmasıyla ilgili örneklerle yetinilmiştir.

45 Dönemin basınında, can kayıpları konusunda birbirinde farklı bilgiler vardır. Bk. Merve Cemile Keyvanoğlu, "1870 Büyük Beyoğlu Yangını", *OTAM*, S. 41, 2017, s. 173-174.

46 Cem Doğan, *İtfaiyye-i Hümayûn: Osmanlı İstanbulu'nda Yangın, Modernleşme ve Kent Toplumu (1871-*

kalanları değil onları kurtarmaya çalışanları da etkilemiştir. Bazı vakalarda kurtarma faaliyetleri bizzat müdahale edenlerin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır⁴⁷.

İstanbuluların vicdanî sorumluluğu devam etmekle birlikte yangınların söndürülmesi ve mahsur kalanların kurtarılması, belirli ölçüde kurumsallaşmış bir yapı içerisinde yürütülmekteydi. Buna karşılık hem karada hem de denizde meydana gelen kazalarda ve deprem, sel, fırtına gibi doğal afetlerde ise böyle bir kurtarma teşkilatından söz etmek mümkün görünmemektedir. Bu alandaki boşluk; 1892’de altı katlı bir otel binasının aniden yıkılmasıyla daha görünür hale gelmiştir. Beş işçinin öldüğü, on üç işçinin de yaralandığı söz konusu kaza, “afet yönetimi ve koordinasyon konusundaki eksiklikleri” gözler önüne sermişti. Bu noktada Szechenyi Paşa, karada ve denizde meydana gelen her türlü kaza, yangın ve doğal afette zor durumda kalanlara bilinçli bir yardımda bulunmak ve tedavi hizmeti sunmak amacıyla Heyet-i Tahlisiye adında bir kurtarma örgütü kurma girişiminde bulunmuştur. II. Abdülhamid’in yaveri ve danışmanı Ahmet Şakir Paşa’yı “son derece heyecanlandırmış” olan bu tasarı, Saray’a sunulmuş olmasına rağmen gereken ilgiyi görmemiştir. Szechenyi Paşa, 13 Şubat 1911 tarihinde projesini tekrar sunmuştur. Kemalettin Kuzucu, dönemin başında İstanbul’da bir kurtarma örgütü kurulduğunu tespit etmiş, ama bu bilginin arşiv belgeleriyle teyit edilemediğine ve ilerleyen yıllarda da herhangi bir faaliyetine rastlanmadığına dikkat çekmiştir⁴⁸. Bu durum, girişimin kurumsal bir yapıya dönüşmediğini düşündürmektedir. Dolayısıyla yangınları söndürmek ve mahsur kalanları kurtarmakla görevli itfaiye teşkilatı hariç tutulursa başkent İstanbul’da can kurtarma konusunda sistemli bir örgütlenmeden bahsetmek zordur. Bu alandaki müdahaleler, daha çok toplumsal duyarlılık, yardımlaşma ve bireysel fedakârlık gibi insani değerlere dayalı reflekslerle şekillenmiştir. Devletin taltif uygulaması ise bu tür davranışları resmî takdir çerçevesine dâhil ederek hem görünürlük kazandırmış hem de benzer fedakârlıkları teşvik eden bir araç işlevi görmüştür.

Cankurtaranların ödüllendirilmesine yönelik bir taltif sisteminin tesis edilmesi, başkent İstanbul’un denizde “yeni” ulaşım taşıtlarıyla tanıştığı bir döneme

1921), Libra, İstanbul 2019, s. 111-113; 157-183.

47 Sinan Çakır, *1870 Beyoğlu Yangını ve Sonrasındaki İmar Faaliyetleri*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2023, s. 31.

48 Ayrıntılı bilgi için bk. Kemalettin Kuzucu, “Osmanlı Döneminde Afet Yönetimine Dönük Bir Girişim: 1892 Tarihli Arama Kurtarma Örgütü: Heyet-i Tahlisiye”, *2016 Hoca Ahmet Yâsârî Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*, C IV, ed. Sinan Demirtürk, Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, Ankara 2016, s. 139-153.

rastlamaktadır. 19. yüzyılın ortalarından itibaren ulaşım alanında yaşanan dönüşüm, şehrin gündelik hayatını hızlandırırken risk alanlarını da genişletmiştir. Bir yanda devletin diğer yanda yabancı müteşebbislerin girişimleriyle başlayan Boğaziçi'nde yolcu taşıma süreci, 1851'de Şirket-i Hayriye'nin kurulmasıyla daha sistemli bir yapı kazanmıştır. Karayolunda da Dersaadet Tramvay Şirketi ile birlikte şimendifer, omnibüs ve otomobil şehir içi yolcu taşımacılığında kullanılmaya başlanmıştır⁴⁹. Bu süreçte özellikle sürücülerin (kaptan, süvari, şoför) veya yolcuların, hatta kara yolunda yayaların dikkatsizliği neticesinde meydana gelen pek çok kaza meydana gelmiştir. Bu olaylarda ilk sırayı, denizde meydana gelenler almaktadır. Kayık, mavna, sandal, vapur ve zaman zaman gemiler, çarpışmalar ya da yolcu alma ve indirme sırasında birçok kazaya karışmıştır. Ayrıca rıhtım veya köprü civarında denize düşenler, intihar girişiminde bulunanlar ya da yüzerken dalgaların sürüklediği kişiler de boğulma tehlikesi yaşamıştır. Karada ise en çok tren, tramvay ve atlı arabaların karıştığı kazalar meydana gelmiştir⁵⁰. Şehir içi ulaşım çeşitlenirken düzenleyici ve denetleyici mekanizmaların aynı hızla gelişmemesi riskleri artırmıştır. Son dönem Osmanlı İstanbul'unda alt yapı eksiklikleri, yapısal sorunlar ve maddî yetersizlikler de kazalara zemin hazırlamıştır. Ahşap evlerin yapısal özellikleri ve bitişik nizam inşa edilmeleri, yangın söndürme ekipmanlarındaki yetersizlik, dar ve çıkmaz sokaklar, harap durumdaki duvarların yıkılması, kazaların ve felaketlerin boyutunu büyümüştür⁵¹. Fırtına, sel gibi doğal afetler de insanları başkasının yardımına muhtaç durumda bırakmıştır⁵². Böylece bireysel cesaret ve müdahaleler, şehir hayatının kaçınılmaz bir unsuru hâline gelmiştir.

Denizde ve karada meydana gelen çeşitli kazaların ardından gerçekleştirilen kurtarma girişimleri, elbette her zaman başarıyla neticelenmemiştir. Modernleşen ulaşım imkânlarının ve yoğun şehir hayatının ürettiği riskler, kimi zaman müdahaleyi güçleştirmiştir. Böyle kazalar, basit yaralanmalardan kalıcı sakatlıklara

49 İstanbul'da yeni ulaşım taşıtlarıyla ilgili şu çalışmalara bakılabilir: Murat Koraltürk, *Şirket-i Hayriye (1851-1945)*, İDO, İstanbul 2007; *Osmanlı'da Ulaşım*, ed. Vahdettin Engin vd., Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012; Murat Arısal, *Millileştirme Öncesi İstanbul'da Ulaşım (1869-1938)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2021.

50 Hem kara hem de deniz yolunda meydana gelen kazalara dair bir değerlendirme için bk. İhsan Erdinçli, "Modernleşen İstanbul'da Yeni Ulaşım Araçları ve Kazalar (1860-1914)", *Akademide 40 Yıl: Prof. Dr. Fahrettin Tızlak'a Armağan Kitabı*, Palet Yayınları, Konya 2024, s. 157-184.

51 Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul Mektupları*, haz. Nuri Sağlam, Kitabevi, İstanbul 2001, s. 98-100, 144-149, 318-319.

52 Örnekler için bk. Erdinçli, agm.

ve ölümlere uzanan ağır sonuçlar doğurmuştur. Örneğin Büyükkada'dan Galata Köprüsü'ne gelen vapurda yolculuk eden bir adam, Sarayburnu önlerinde denize düşünce “canhıraş bir seda ile” yardım istemiştir. Bunun üzerine bindiği vapur ile Kadıköy'den gelen diğer vapur sandallarını indirmiş, “hamiyetli” iki adam denize atlamıştır. Ne var ki kuvvetli akıntı, tüm çabalara rağmen müdahaleyi sonuçsuz bırakmış ve kazazedenin kurtarılması mümkün olmamıştır⁵³. Bununla birlikte, her vaka bu şekilde trajik bir sonla noktalanmamıştır. Zamanında ve cesaretle uzanan bir yardım eli sayesinde ölümler burun buruna gelen pek çok kişi hayata tutunabilmiştir. Bu çalışmada, kazalarda ve doğal afetlerde hayatını kaybedenler değil ölümler burun buruna geldikleri durumlarda kendilerine uzanan yardım eli sayesinde hayata tutunanlar ile onları kurtarmak için canlarını tehlikeye atanlar konu edilmiştir. Dolayısıyla odak noktası, felaketin kendisinden ziyade müdahale anı ve bu müdahalenin devlet tarafından nasıl anlamlandırılıp taltif edildiğidir.

Denizde gerçekleşen kazalarda ve kurtarma olaylarında, kamusal alanda daha görünür olan erkeklerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. 1887'de Üsküdar'dan Kabataş İskelesi'ne ağnam (koyun) taşırken denize düşen Kasap Hasan Ağa'ya kurtaran bir yüzbaşı ve polis “cankurtaran madalyalarıyla taltif” edilmişlerdir⁵⁴. Askerî ve mülkî görevlilerin müdahalesi, kurtarma eyleminin aynı zamanda kamusal bir görev bilinci çerçevesinde değerlendirildiğini göstermektedir. Hassa Ordu-yı Hümayunu Eczacısı Ali Rıza Efendi, Arnavutköy Rıhtımı üzerinden denize düşerek “telef olmak derecesine gelmiş olan” Osmanlı tebaasından Yani oğlu Kaptan Dimitri'yi kurtararak “cankurtaran madalyasıyla taltif” edilmiştir⁵⁵. Burada dinî kimlikten ziyade hayat kurtarma fiiline odaklanılmış olması dikkati çekmektedir. Bakırköy Rüşumat Memuru Salim Efendi, 1893 yılında Bakırköy sahilindeki boş bir sandalın içine baktığında dört kişiyi yatar halde görmüştür. Sorgulamanın ardından kendilerinin gece boyunca içip sarhoş olduktan sonra uyuyakaldıklarını ve rüzgârın şiddetiyle sandalın Bakırköy sahiline kadar geldiğini öğrenmiştir. Ardından sandal içindekileri sahile çıkarıp kurtarmıştır. Daha önce Tahlisiye Madalyasına sahip olduğu için sadece şerit değişikliği yapılmasına karar verilmiştir. Ancak kayıtlarda kendisine böyle bir madalya verildiğine dair bir kayıt bulunamayınca, kendisinden bu durumu belgeleyen beratını ibraz etmesi istenmiştir⁵⁶. Bu vaka, kurtarma eyleminin yalnızca kazalarla

53 *Sabah*, S. 38, 7 Ekim 1889, s. 2.

54 BOA, DH.MKT, 1457/36, 7 S 1305/25 Ekim 1887.

55 BOA, DH.MKT, 1729/31, 16 L 1307/5 Haziran 1890; DH.MKT, 1717/81, 23 Ş. 1307/12 Haziran 1890.

56 BOA, DH.MKT, 159/36, 6 Ş 1311/12 Şubat 1894.

sınırlı olmadığını, ihmalkârlık veya dikkatsizlik sonucu ortaya çıkan tehlikeleri de kapsadığını göstermesi bakımından önemlidir.

20. yüzyılın başlarında şehir içi vapur ulaşımı sırasında meydana gelen kazalar, kurtarma faaliyetlerinin yoğunlaştığı alanlardan biri olmuştur. Birinci Daire-i Belediye kâtiplerinden Celal Efendi, bir yaz günü Köprü'den Şirket-i Hayriye vapuruna binerken denize düşmüş, “boğulmasına ramak kalmış” iken denize atlayan vapur mütezimi Nikolaki ile çımacı Hasan tarafından kurtarılmıştır. Yapılan tahkikat sonrasında her iki görevli birer Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmiştir⁵⁷. Anlaşıldığı kadarıyla vapur personeli, ulaşımı sağlayan görevliler olmalarının yanında fiilî cankurtaranlar olarak da önemli vazifeler üstlenmiştir. Aynı yıl sonbaharında Müskirat Tezkere Muharriri Mehmed İhsan Efendi, rıhtımdan denize düşerek boğulma tehlikesi geçiren Petro'yu hemen denize atlayarak kurtarmış ve bu davranışı nedeniyle Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmiştir⁵⁸. Şirket-i Hayriye'nin 37 numaralı vapurundan iskeleye çıkacağı sırada denize düşen Tanaş isimli bir kişi ise kendilerini denize atan açıktan ikinci Komiser Hacı Ali, açıktan Çavuş Mehmed, köprü polislerinden Erzincanlı İsmail ve Çımacı Mustafa tarafından kurtarılmıştır. Bu kişiler, yapılan tahkikatın akabinde Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmişlerdir⁵⁹. Balıkçı Aleko'nun oğlu Niko da Büyükdere'den hareket eden bir sandalın devrilmesiyle denize düşen dört kişiden birini “kendisini denize atmak suretiyle” kurtarmış ve Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmiştir⁶⁰. Aynı yıl Unkapanı Köprüsü'nden denize düşen İsmail adındaki bir kişi, boğulmak üzereyken Komiser Hasan Basri ile Polis Rüştü Efendi, Unkapanı Değirmeni Kolbaşısı Mustafa ve ameleden Derviş tarafından kurtarılmıştır. Bu kişiler de Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmişlerdir⁶¹. Yine Üsküdar'dan hareket eden Şirket-i Hayriye'nin 41 numaralı vapurundan denize düşen süvari jandarma onbaşlarından Ali, hemen denize atlayan üçüncü komiser Ömer ile şirketin 45 numaralı vapur memuru Nazif Efendi tarafından kurtarılmıştır. Bir yanda şirket mürettebatının diğer yanda bir kamu görevlisinin fedakâr ve duyarlı davranışı da Tahlisiye Madalyası ile ödüllendirilmiştir⁶². Kuruçeşme'de bindikleri sandalın devrilmesiyle denize düşen iki kişi

57 BOA, Zabtiye Nezareti (ZB), 317/111, 22 C 1324/13 Ağustos 1906.

58 BOA, ZB, 318/68, 30 B 1324/19 Eylül 1906.

59 BOA, ZB, 318/69, 30 B 1324/19 Eylül 1906.

60 BOA, ZB, 318/96, 12 Ş 1324/1 Ekim 1906.

61 BOA, ZB, 319/30, 12 N 1324/30 Ekim 1906.

62 BOA, ZB, 66/92, 21 Z 1323/16 Şubat 1906.

de fener çavuşlarından Faik tarafından kurtarılmıştır. Aynı şekilde taltif edilmesi için kendisi bizzat arzuhalle müracaatta bulunmuştur⁶³. Bu örnekler birlikte değerlendirildiğinde, şehir içi deniz ulaşımında meydana gelen kazaların çoğunlukla iskeleye biniş ve iniş sırasında, köprü ve rıhtım çevresinde gerçekleştiği görülmektedir. Fedakârlık göstererek cankurtaranların önemli bir kısmının vapur personeli, polis ve belediye görevlileri olduğu görülmektedir.

Deniz kazaları; şiddetli fırtınaların etkisiyle yaşanan alabora vakaları ve yüzme bilmeden denize girme gibi farklı risk türlerini de kapsamaktadır. Müdahaleler ise yine vapur personelinin yanı sıra polis ve jandarma gibi kamu görevlileri tarafından gerçekleştirilmiştir. Topal Hasan'ın 9 numaralı kayığı kiralayan Rum İstimat, Davutpaşa İskelesi'nden otuz yedi çuval kömürü yükleyip Harem İskelesi'ne getirirken şiddetli esen rüzgâr nedeniyle kontrolü kaybetmiştir. Alabora olan kayıktan denize düşen İstimat ile Ermeni milletinden 17 yaşlarındaki Aris ve 16 yaşlarındaki Vahran'ın yardım isteği üzerine Şirket-i Hayriye'nin 48 numaralı mürettebatı tarafından kurtarılmışlar ve dinlenmeleri için Haydarpaşa'ya getirilmişlerdir. Kurtarma hizmetinde yararlılık gösteren vapurun kaptanı Şeref, makinisti Sadeddin, memuru Sami ve lostromosu Nazmi ve Kamil ile tayfası Şükrü, birer Tahlisiye Madalyasıyla ödüllendirilmiştir⁶⁴. Ancak birkaç ay sonra Nazmi Efendi'nin Tahlisiye Madalyasına sahip olduğu anlaşılmış, yeni bir madalya verilmek yerine nizamname uyarınca kurdelesinin renginin kırmızıyla değiştirilmesine karar verilmiştir⁶⁵. Bu vaka, taltif sisteminin kademeli ve düzenlemeye bağlı işleyen yapısını göstermesi bakımından dikkat çekicidir. Ayakapı sahilinde yüzme bilmesine rağmen denize giren 15 yaşlarındaki hamal İsmail'i boğulmak üzereyken bizzat denize atlayarak kurtaran Komiser Mahmud ve İsmail Efendi de taltif edilme talebinde bulunmuşlardır. Gerekli tahkikat yapılarak olayın doğruluğu anlaşılmış ancak taltifin ne şekilde yapılacağı belirtilmemiştir⁶⁶. Trabzonlu Mahmudoglu İdris, Yeniköy sahilinden geçerken su alan cam yüklü sandalyeyle batmak üzereyken Bahriye askerlerinden Bahri Çavuş tarafından kurtarılmıştır. Yapılan tahkikat sonucunda, başkasının hayata tutunmasında rol oynayan bir kamu görevlisi Tahlisiye Madalyası ile taltif edilmiştir⁶⁷. Kartallı Hüseyin Reis'in gemisi, şiddetli

63 BOA, ZB, 73/5, 11 Ca 1325/22 Haziran 1907.

64 BOA, ZB, 22/84, 13 Ş 1325/21 Eylül 1907.

65 BOA, ZB, 66/109, 7 M 1326/10 Şubat 1908.

66 BOA, ZB, 65/124, 25 C 1325/5 Ağustos 1907.

67 BOA, ZB, 66/46, 22 N 1325/29 Ekim 1907.

fırtınada oluşan dalgalara dayanamayarak sahile çarpıp parçalanmıştır. Denize düşen Necip, Mustafa ve Dimitri adındaki üç tayfa kurtarılmıştır. Bu fedakâr davranışı gösterenlerden komiser Abdullah Efendi'ye Mecidi Nişanı, Geyveli Polis Sava ve Nezaret-i Tahkik memurlarından Ali, Behçet ve Mehmet Ali efendilere birer Tahlisiye Madalyası verilmiştir⁶⁸. Bu vaka, ödüllendirmenin katkı düzeyi ve statüye göre farklılaştırılabildiğini düşündürmektedir.

Deniz kazalarına ilişkin arşiv kayıtları, kadın ve çocukların çoğunlukla kazazede konumunda yer aldığını, vakaların ise sandala biniş ve yüzme esnasında gerçekleştiğini, kurtarma ve taltif pratiklerinde ise erkek kamu görevlilerinin belirgin bir ağırlığa sahip olduğunu göstermektedir. Çocuklar, genellikle vapura binerken, rıhtımda oynarken ve yüzerken boğulma tehlikesiyle karşı karşıya kalmışlardır. Böyle durumlarda kamusal alanda daha etkin konumda bulunan ve çoğunlukla devlet görevlisi olan erkekler tarafından kurtarılmışlardır. 1885 yılında gerçekleşen bir kurtarma olayının kahramanı, Tiyatrolar Müfettişi Hilmi Efendi'dir. Yeniköy'de ikamet eden üç kadın ve yedi yaşlarında bir çocuk, eğlence maksadıyla Küçüksu Çayırı'na gitmiştir. Sahilden kayığa bindikleri sırada denize düşen çocuk, oradan geçen Hilmi Efendi tarafından fark edilmiş ve kendisinin denize atlamasıyla kurtarılmıştır. Hilmi Efendi, "cankurtaranlara mahsus madalya ile taltif" edilmiştir⁶⁹. 1890'da Mekteb-i Sultanî talebelerinden Halid Bey, Salı Pazarı'nda deniz hamamı uzağında yüzerken "gark olmak derecesine" geldiği sırada Taharri Memuru İsmail, Polis Çavuşu Rıza ve asker Nazmi tarafından kurtarılmıştır. Kamu görevlilerinin müşterek müdahalesiyle gerçekleşen bu kurtarma davranışları nedeniyle kendilerine birer "cankurtaran madalyası" verilmiştir⁷⁰. Muammer adındaki çocuk ise Üsküdar Şemsipaşa'da girdiği denizde boğulma tehlikesi geçirmiştir. Bu sırada orada bulunan mülazım-ı sani Cevdet ile Dokuzuncu Daire-i Belediye amelesinden Halil, "kendilerini tehlikeye" atarak "boğulmasına ramak kalmış" olan çocuğu kurtarmışlardır. Bu kahramanca davranışları, Tahlisiye Madalyası ile ödüllendirilmiştir⁷¹. Sekiz yaşlarındaki Salim isimdeki çocuk ise 1906 yılı Ağustos'unda Reji Ambarı önündeki rıhtımda oynarken dengesini kaybederek denize düşmüştür. Cibali komiserlerinden Halil ve Ahmed ile Reji amelesinden Mustafa,

68 BOA, ZB, 324/4, 18 C 1326/18 Temmuz 1908; DH.MKT, 1272/74, 28 C 1326/28 Temmuz 1908.

69 BOA, İrade Dâhiliye (İ.DH), 970/76607, 6 S 1303/14 Kasım 1885.

70 BOA, DH.MKT, 1763/97, 8 S 1308/23 Eylül 1890; DH.MKT, 1777/28, 18 Ra 1308/1 Kasım 1890.

71 BOA, ZB, 319/15, 6 N 1324/24 Ekim 1906.

“boğulmasına ramak kalmış” iken denize atlayarak çocuğu kurtarmıştır. Kendileri, bu davranışları nedeniyle birer Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmiştir⁷². İstinye sahilinde denize düşen yedi yaşındaki Koçu ismindeki çocuğu denize atlayarak kurtaran bakkal Hralambo da taltif edilme talebinde bulunmuştur. Gerekli tahkikat yapılarak olayın doğruluğu anlaşılmıştır. Ancak ödüllendirmenin hangi surette gerçekleştirileceğine dair kayıtlarda açık bir bilgiye rastlanmamıştır⁷³. Bir diğer olayda Beşiktaş Yeni Mahalle’de ikamet eden Yorgi’nin 14 yaşlarındaki kızı Sofya, sabah beş buçuk civarında sandalla seyir hâlindeyken meydana gelen dalgalar sebebiyle denize düşmüştür. Karadağlı Milo Yankoviç, boğulmasına ramak kalmış Sofya’yı “elbisesiyle kendisini denize” atarak “mevt-i muhakkaktan” kurtarmış ve bu davranışından dolayı Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmiştir⁷⁴. Kadınların da çeşitli sebeplerle denize düşerek kurtarma vakalarının öznesi hâline geldikleri anlaşılmaktadır. Örneğin Tabiiyet Kalemi Müdürü’nün karısı, 1893’te Boğaziçi’nde Kireçburnu Rıhtımı’ndan arabasıyla denize düşmüştür. Kendisini kurtaran askere Tahlisiye Madalyası verilmiştir⁷⁵. Hayriye Hanım ise Şirket-i Hayriye vapurundan köprüye çıkacağı sırada denize düşmüştür. “Boğulmasına ramak kalmış” iken denize atlayarak kadını kurtaran Çımacı Mustafa, Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmiştir⁷⁶. Bu örnekler, kadın ve çocukların çoğunlukla kazazede konumunda yer aldığını, kurtarıcılarının ise büyük ölçüde erkek kamu görevlilerinden oluştuğunu göstermektedir.

Deniz kazalarından farklı olarak, arşiv kayıtlarında bilinçli bir eylem olarak intihar teşebbüsünde bulunan kişilerin de kurtarılmasına ve bu müdahalelerin taltif edilmesine dair dikkat çekici örnekler yer almaktadır. 1890 yılında Şirket-i Hayriye’nin 18 numaralı vapuruyla seyahat hâlinde olan bir kız, Mesarburnu açıklarında kendini denize atmıştır. Kızı kurtaran vapur tayfasından Ahmed, Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmiştir⁷⁷. Yeniköy’de bir kış günü rıhtım kenarından denize atlayan Elen adındaki kız, yine vapur tayfasından Nikola tarafından kurtarılmıştır. Ölmek üzere olan Elen’i kendi “hayatını tehlikeye”

72 BOA, ZB, 319/31, 12 N 1324/30 Ekim 1906.

73 BOA, ZB, 66/5, 26 B 1325/4 Eylül 1907.

74 BOA, ZB, 73-23, 6 Ca 1325/17 Haziran 1907.

75 BOA, Babıâli Evrak Odası Evrakı (BEO), 288/21549, 24 Ra 1311/5 Ekim 1893.

76 BOA, ZB, 319/52, 27 N 1324/14 Kasım 1906.

77 BOA, DH.MKT, 1741/49, 25 Z 1307/13 Temmuz 1890; DH.MKT, 1758/40, 22 M 1308/7 Eylül 1890; Küskü, *agm*, s. 74.

atarak kurtaran Nikola, Tahlisiye Madalyası ile taltif edilmiştir⁷⁸. Veli Bey ise bir yaz günü “intihar kastıyla kendisini denize atmış”tır. İkinci Daire-i Belediye memurlarından Manya Efendi ile Komiser Mustafa Efendi, kendi canlarını tehlikeye atarak Veli Bey’i kurtarmışlardır. Mustafa Efendi, ilk kez gerçekleşen can kurtarma hizmeti dolayısıyla yeşil kurdeleli Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmiştir. Manya Efendi ise zaten kırmızı kurdeleli bir Tahlisiye Madalyasına sahip olduğu için sadece renginin değiştirilmesine karar verilmiştir⁷⁹. Manya Efendi’nin madalyasının kurdele renginin kırmızı olmasına istinaden daha önce iki kez Tahlisiye Madalyasıyla taltif edildiği anlaşılmaktadır. Nizamname gereğince, bu son kurtarma eyleminde madalyasının kurdele rengi beyaz olarak değiştirilmiştir. Ali isimli bir amele de Rumelikavağı’ndan denize atılarak intihara teşebbüs etmiştir. Şirket-i Hayriye’nin 49 numaralı tayfasından Şükrü ve Ahmed Çavuş, “kendilerini denize atmak suretiyle” onu kurtarmıştır. Yapılan tahkikatta Ahmed Çavuş, Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilirken Şükrü’nün daha önce sahip olduğu madalyasının kurdelesinin değiştirilmesine karar verilmiştir⁸⁰. Bu örnekler, intihar kastı söz konusu olduğunda dahi bireyin niyetinden bağımsız biçimde “hayatın korunması” devlet nezdinde ahlâkî ve idarî bir öncelik olduğunu göstermektedir.

Kurtarma vakaları ve taltifler, farklı tabiiyet statülerine sahip kişileri de kapsayan çok boyutlu bir yapıya sahiptir. Yabancı devlet tebaası, denizlerde çeşitli sebeplerle gerçekleşen kazalarda; kimi zaman kurtarıcı kimi zaman da kurtarılan konumunda yer almıştır. Örneğin, 1890 yılında Şarap İskelesi’nden sandala binecekleri sırada denize düşen Rusya Kumpanyası vapurunun ateşçisi Aleksandır ile arkadaşı, karakol memurlarından Osman, Ömer, Halil, İbrahim, Ahmed ve Mustafa tarafından kurtarılmıştır⁸¹. 1898’de İstanbullu Nikola oğlu Leonidi ise bir yaz günü denize düşen İngiliz Tomson’u (Thompson) “hayatını tehlikeye” atarak kurtarmış ve Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmiştir⁸². 1903 yılı baharında, Fransız gemisine ait sandal ile Şirket-i Hayriye’nin 38 numaralı vapurunun çarpıştığı kazada; bahriye mülazımı olan bir Fransız askerini kurtaran Tarabya kayıkçılarından Aleksandır Panayoti’ye Fransa hükümeti tarafından birinci sınıf gümüş Tahlisiye Madalyası

78 BOA, DH.MKT, 194/53, 2 B 1311/9 Ocak 1894.

79 BOA, ZB, 317/65, 13 C 1324/4 Ağustos 1906.

80 BOA, ZB, 318/106, 15 Ş 1324/4 Ekim 1906.

81 BOA, DH.MKT, 1763/94, 8 S 1308/23 Eylül 1890.

82 BOA, ZB, 315/104, 8 S 1318/7 Haziran 1900.

takdim edilmiştir⁸³. Bir diğer örnekte Nemçe Kumpanyası'nın mavnacısı Marko, geceleyin denize düşünce Şirket-i Hayriye'nin Galata'da bulunan fabrikasındaki kömür memuru Mahmud ile bekçi Hasan tarafından kurtarılmıştır. Bu fedakârlıkları üzerine kendilerine birer Tahlisiye Madalyası verilmiştir⁸⁴. Osmanlı tebaası ile yabancı devlet vatandaşlarının aynı kurtarma vakasında karşı karşıya gelmesi, taltif mekanizmasının diplomatik bir boyut da taşıdığını göstermektedir.

Görüldüğü gibi arşiv kayıtları ve basında kazazedelerin ve cankurtaranların kimliği ile olayın gerçekleşme ve taltif süreci açıkça belirtilmiştir. Ancak kazanın ve kurtarma anının ayrıntılarına nadiren yer verilmiştir. Bu kayıtlardan can kurtarma ânında ve sonrasında vapurda seyahat eden yolcuların, kazazedenin ve olayın kahramanının düşüncelerini ve hislerini anlamamız pek mümkün değildir. Bununla birlikte can kurtarma olayına tanık olan bir kişinin anlatısı üzerinden konuyla ilgili küçük de olsa bazı bilgi kırıntılarına ulaşılabilmektedir. *Sabah* gazetesinde “Bir Tahlis-i Fedakârane” başlığıyla yayımlanan bu habere göre Şirket-i Hayriye'nin 39 numaralı Neveser Vapuru, Osman Kaptan kumandasında Yeni Mahalle'den Köprü'ye gitmek üzere hareket etmiştir. Köprü'ye yanaşmak için halatı (çıma) verdiği sırada baş taraftaki yolculardan biri denize düşmüştür. Çımacı Ziya ve Hüseyin adındaki “iki fedakâr”, o sırada suya batmış olan kazazedeyi aramak üzere dalmışlardır. Bu sırada vapur yolcuları, “fedakâr tayfaların” denizin derinliklerine batmış olan kazazedeyi kurtarıp kurtaramayacağı konusunda bir “endişe ve merak” içine girmişlerdir. Bu gergin bekleyiş, umutları arttıran bir gelişmeyle sona ermiştir: “...Derken denizin bir yerinden hafif bir dalga peyda olmasını müteakip üç insan başı birden zuhur ediverince herkesin yüzü güldü...”. Tayfalar, tekrar batmaması için halatın bir ucunu kazazedenin beline diğer ucunu da dubaya bağlayıp sandalın yardıma gelmesini beklemeye başlamışlardır. Sandal gelince de hepsi sağ salim kıyıya çıkmıştır. Olay sonucunda kazazedenin kendisiyle ilgili bulunması muhtemel çıkarımını ve yolcuların da olayın kahramanlarıyla ilgili düşüncelerini şu sözlerle ifade etmiştir: “Kazazedenin simasında görülen asarı nedamete [pişmanlık belirtileri] nazaran bir daha vapur içinde ihtiyatlı adım atmayı ahdeylediği hükmolunabilirdi. Kendisini tahlise himmet eden fedakâr taifelere gelince vapurun güvertesine çıktıktan sonra herkesin tahsin ve aferinine mazhar olmak suretiyle fedakârlıklarının ilk mükâfatını almışlardır”⁸⁵. Bu örnek,

83 BOA, DH.MKT, 716/36, 3 Ra 1321/30 Mayıs 1903.

84 BOA, ZB, 324/78, 5 B 1326/3 Ağustos 1908.

85 “Bir Tahlis-i Fedakârane”, *Sabah*, S. 2177, 27 Ağustos 1895, s. 2.

can kurtarma eylemlerindeki fedakârlığın dönemin toplumsal vicdanındaki yansımaları bakımından oldukça çarpıcıdır. Fedakârlık, bireysel cesaretin yanı sıra dönemin toplumsal vicdanında karşılık bulan ahlâkî bir erdem de tezahürü hâline gelmiştir.

Tanıklık anlatısında görüldüğü üzere kurtarma eylemi, çoğu zaman dışarıdan müdahaleye bağlıydı. Ancak deniz kazaları, bireyin yüzme bilmesi durumunda kendi hayatını kurtarma imkânını da barındırması bakımından diğer kaza türlerinden ayrılmaktaydı. Nitekim incelenen örneklerde denizde gerçekleşen kazalarda, boğulma riskiyle karşı karşıya kalan kişilerin yüzme bilmediği özellikle vurgulanmaktaydı. Bu noktadan hareketle 1912’de kaleme alınan bir eser, yüzme becerisinin yalnızca bireysel sağlık açısından değil, aynı zamanda beklenmedik durumlarda ortaya çıkan kazalarda hem kişinin kendini koruması hem de başkalarının hayatını kurtarabilmesi bakımından yaşamsal bir yetkinlik olduğunu vurgulamıştır. Eserin “Kazazedegânın Suret-i Tahlisi” başlıklı kısmında, “merhametsiz denizlerin korkutucu fırtınaları” nedeniyle meydana gelen kazalar sonucunda kadınların dul, çocukların da babasız kaldığı vurgulanarak yüzme bilmenin hayati önemine dikkat çekilmiştir⁸⁶. Böylece yüzme becerisi, yalnızca bireysel bir yetenek ve kazanım değil ihtiyaç anında hem kendi hayatını koruma hem de başkasının kurtarılmasına müdahil olma imkânı üzerinden toplumsal bir sorumluluk alanı olarak konumlandırılmıştır.

Denizde olduğu gibi kara ve demiryolu araçlarının yayalara çarpmasını son anda önleyen veya kazalarda yaralıları kurtaran kişilere de Tahlisiye Madalyası verildiği görülmektedir. Deniz kazalarında rüzgâr, akıntı ve fırtına gibi doğal unsurlar belirleyici iken kara ve demiryolu kazalarında tehlike, modern ulaşım araçlarının teknik arızaları, hız faktörü ve hat üzerindeki karşılıklı dikkatsizlikten kaynaklanmaktaydı. Örneğin İrgat Pazarı’ndan Bayezid’e gitmekte olan tramvayın tekerleği kırılınca arabayı çeken atlar ürkmüş, içindeki kadınlar “telef” olmak üzereyken belediye çavuşu Tevfik tarafından kurtarılmıştır. Bu fedakârlığı üzerine kendisi, Tahlisiye Madalyası ile taltif edilmiştir⁸⁷. Raylar üzerinde dolaşan yedi-sekiz yaşlarındaki bir çocuğu trenin önünden kurtaran Kumkapı İstasyonu Kondüktörü de “hizmet-i insaniyetkâranesine mükâfaten” Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmiştir⁸⁸. Rumeli treninin Gülhane’den geçtiği sırada hat üzerinde “camı tehlikede

86 M. Said, *Yüzme Muallimi*, Matbaa-i Bahriye, İstanbul 1328, s. 1, 89.

87 BOA, DH.MKT, 21/1, 9 L 1310/26 Nisan 1893.

88 BOA, DH.MKT, 1993/90, 6 S 1310/30 Ağustos 1892; Küskü, agm., s. 75.

kalmış” Taşköprülü Mustafa Ağa ise demiryolu bekçilerinden Mehmed tarafından kurtarılmıştır. Kendisinin bu davranışı, Tahlisiye Madalyası ile ödüllendirilmiştir⁸⁹. Bu vakalar, modern ulaşım ağının genişlemesiyle birlikte kamusal alanın yeni ve öngörülmesi güç risklerle karşı karşıya kaldığını göstermektedir.

Deniz yolculuğu sırasında meydana gelen kazalarda olduğu gibi karada da olaya ilk müdahale edenin kamu görevlileri olduğu görülmektedir. Örneğin Maltepe zabıtalardan Behçet, bir askerin trene binmek üzere atladığı sırada karşı karşıya kalabileceği muhtemel bir tehlikeyi bertaraf etmiştir. Olayın ardından, ilgili görevlinin gösterdiği dikkat ve sorumluluk duygusu takdire şayan bulunmuş ve taltif edilmesi yönünde resmî bir teklif sunulmuştur⁹⁰. Feneryolu İstasyonu makasçısı Zeynel Ağa da Doktor İbrahim Paşa’nın küçük oğlu Münir Bey’i Pendik istikametinden gelen tren altında kalarak “telef olmak derecesine gelmişken” kurtarmış, “emsali vechle” taltif edilmiştir⁹¹. Bu şekilde cankurtaranlara genellikle Tahlisiye Madalyası verildiği için Zeynel Ağa’nın da aynı şekilde ödüllendirildiği tahmin edilebilir. Nitekim Bakırköy’de Rençper Hasan’ın küçük çocuğunu lokomotif altında ezilmekten kurtaran demiryolu görevlisi İbrahim Ağa, Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmiştir⁹². Bir diğer kayda değer hadisede Büyükdere’den gelen Hristo’nun kontrolündeki araba, İngiltere Sefarethanesi önlerinde seyrederken atlardan birinin aniden çifte atması ve ayağının kayışa dolanması sonucu denize doğru yönelmiştir. Bu esnada, İngiltere Sefarethanesi’nin kapıcısı olarak görev yapan Hırvat asıllı Yuvan’ın müdahalesiyle araçtakiler, “denize düşmelerine ramak kalmışken” kurtarılmıştır. Daha önce iki kez can kurtarma hizmetinde bulunarak Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilen ve kurdelesini de değiştiren Yuvan, bu kez beşinci dereceden Mecidi Nişan ile taltif edilmiştir⁹³. İngiltere Sefarethanesi kethüdası Petro Armail de ünlü banker Zarifi Leonidas’ın kızını atın altından kurtardığı için Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmiştir⁹⁴. Fatih Karakolundan jandarma mülazımı Kazım Efendi ise Yaver Miralay Ethem Bey’in tramvay arabasının atları altında kalan sekiz yaşlarındaki oğlu Hıfzı’yı hayatını kaybetmek üzereyken kurtarmış ve dördüncü rütbeden Mecidi Nişan ile taltif

89 BOA, DH.MKT, 221/48, 29 N 1311/5 Nisan 1894.

90 BOA, DH.MKT, 239/27, 17 Za 1311/22 Mayıs 1894.

91 BOA, DH.MKT, 312/24, 28 Ca 1312/27 Kasım 1894.

92 BOA, DH.MKT, 434/58, 6 R 1313/26 Eylül 1895.

93 BOA, İrade Taltifat (İ.TAL), 175/35, 6 M 1317/17 Mayıs 1899.

94 BOA, DH.MKT, 2412/71, 13 C 1318/8 Ekim 1900.

edilmiştir⁹⁵. Bir diğer olayda 22 numaralı tramvay, Hastahane-i Askerî merdiveni önlerinde “yürür iken” sekiz yaşlarındaki bir çocuğa çarpmıştır. Bu sırada orada bulunan hastanenin Tabib-i Sanisi Mahmud Bey, “âdeta canını tehlikeye koyarak” ön tekerleğin altında kalan çocuğu kurtarmıştır. Bu davranışı nedeniyle Tahlisiye Madalyası ile taltif edilmiştir⁹⁶. Sekiz-on yaşlarındaki Raife adındaki kız ise tren hattından geçmek isterken Bakırköy’den Narlıkuyu’ya süratle gelen tren karşısında paniğe kapılmıştır. Bu sırada oradan geçen Sirkeci İstasyonu’nda yazıcı olan İtalyan uyruklu Henri, dikkati ve cesaretiyle çocuğu kurtarmış, akabinde de Tahlisiye Madalyası ile ödüllendirilmiştir⁹⁷. Demiryolu hatlarının yerleşim alanlarına yakınlığı ve çocukların bu alanları oyun mekânı olarak kullanması, modern ulaşım ağını özellikle küçük yaş grupları için bir tehlike alanına dönüştürmüştür. Bu tür örnekler, demiryolu çevresindeki güvenlik açıklarına dair fikir verirken tehlikelerle iç içe olan İstanbul’un gündelik yaşamında kamu görevlilerinin gösterdiği anlık reflekslerle gelişen müdahalelerinin önemini bir kez daha vurgulamaktadır. Ayrıca dönemin güvenlik personelinin sadece asayişle değil, kamu güvenliği açısından da aktif bir rol üstlendiğini göstermektedir.

Şehir hayatının öngörülemez tehlikelerin bir diğeri olan yangınlar esnasında da alevler arasında mahsur kalan ya da çöken bina ve duvarların altında kalan kişilerin kurtarılmasında da benzer fedakârlıkları görmek mümkündür. Yangınlar, çoğu zaman tek bir kazazedenin değil bir mahallenin ya da bir binada mahsur kalan birden fazla kişinin hayatını tehdit etmesi bakımından ulaşım ile ilgili kazalardan ayrılmaktadır. Buradaki önemli farklılıklardan biri, kurtarma faaliyetlerinde halkın ve askerlerin yanı sıra itfaiye teşkilatı erlerinin de önemli roller üstlenmiş olmasıdır. Arşiv belgelerinde, Osmanlı tebaasından müslim veya gayrimüslim, kadın, erkek ve çocukların kurtarılmasına yönelik çok sayıda örneğe rastlanmaktadır. Bu vakalar, yangınların şehir toplumunun sınıfsal ve meslekî çeşitliliğini bir araya getiren, herkesi eşit derecede etkileyen felaketler olduğunu göstermektedir. 1892’de Edirnekapı’da meydana gelen bir yangında yıkılan duvar altında kalan iki kişi, Jandarma Ahmed Osman, Ahmed Çavuş ve Hüseyin Onbaşı tarafından kurtarılmış, kendileri “cankurtaranlara mahsus” madalyayla taltif edilmiştir⁹⁸. İtfaiye Alayı Birinci Taburunun Binbaşısı Ali Efendi ile Esvap Emini

95 BOA, ZB, 320/44, 4 Z 1324/19 Ocak 1907.

96 BOA, Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı (DH.MUI), 26/23, 10 L 1327/25 Ekim 1909.

97 BOA, ZB, 332/75, 25 R 1327/16 Mayıs 1909.

98 BOA, DH.MKT, 1794/7, 9 Ca 1308/21 Aralık 1892.

Yüzbaşı Mustafa Efendi, Beşiktaş'ta çıkan bir yangında ateşler içinde kalmış olan bir kadını kurtarmıştır. Kendi görev tanımları içinde yer alsa da canlarını tehlikeye atarak gerçekleştirdikleri özverili davranışları nedeniyle Tahlisiye Madalyasıyla ödüllendirilmişlerdir⁹⁹. Huzur-ı Hümayun ders âlimlerinden Hüsnü Efendi'nin Bayezid civarında Soğan Ağa Mahallesi'nde bulunan evinde yangın çıkmıştır. Kendisini kurtaran Müderris Hadimizade Mustafa Necati Efendi, Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmiştir¹⁰⁰. Keresteciler'de başlayan yangında “ateşler içinde kalmış olan” Musa ve Ruşen adındaki iki tayfanın hayatını kurtaran Şehremaneti Müfettişlerinden Osman Efendi ile Filibeli Hasan ve Davut Paşalı Mehmed Çavuşlar da birer “cankurtaran madalyasıyla” taltif edilmişlerdir¹⁰¹. Şimendifer kondüktörlerinden Lozaros Makridi, hem can kurtarma hem de yangın söndürme konusundaki hizmetlerine karşılık olmak üzere Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilecekken isminin Marko şeklinde yazıldığını belirterek yanlışlığın düzeltilmesini istemiştir¹⁰². Üsküdar'da meydana gelen yangında can kurtarma konusunda gösterdikleri yararlılıklar nedeniyle pek çok kişi Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmişlerdir¹⁰³. Bostancıbaşı önlerinde ise yanan bir mavnadan dört kişiyi kurtaran kişilerden biri olan Kolcubaşı Kadri, daha önce de can kurtardığı için sadece madalya renginin değiştirilmesiyle taltif edilirken arkadaşı Osman'a ilk kez Tahlisiye Madalyası takdim edilmiştir¹⁰⁴. Yangın söndürme ve can kurtarma konusundaki gayretlerinden dolayı bazı isimlere İftihar Madalyası takdim edilmiş,¹⁰⁵ Yeniköy İskelesi muhafaza memurlarından Hacı Salim ve Cemal Efendilere ise Tahlisiye Madalyası verilmiştir¹⁰⁶. Yangınlar, daha fazla kişiyi anda etkileyen felaketler olduğu için kurtarma müdahalelerinde herkesin kurtarılabilmesi her zaman mümkün olmamıştır. Nitekim Galata'da Karanlık Fırın Sokağı'nda bulunan bir gazinoda meydana gelen bir yangında içerideki herkesin sağ salim kurtarılması mümkün olmamıştır. Beş kişiyi ölü, iki kişiyi de sağ olarak kurtaran Beyoğlu polis memurlarından Ankaralı Ömer ve İstanbullu

99 BOA, DH.MKT, 1841/40, 4 Za 1308/16 Ocak 1893; Küskü, agm., s. 75.

100 BOA, DH.MKT, 1992/75, 1 S 1310/25 Ağustos 1892; Küskü, agm., s. 74.

101 BOA, DH.MKT, 1753/119, 7 M 1307/3 Eylül 1889.

102 BOA, BEO, 101/7528, 5 R 1310/27 Ekim 1892.

103 BOA, DH.MKT, 235/5, 7 Za 1311/12 Mayıs 1894.

104 BOA, DH.MKT, 2294/14, 5 N 1317/7 Ocak 1900.

105 BOA, DH.MKT, 1091/57, 25 R 1324/18 Haziran 1906.

106 BOA, Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Teşrifat-ı Umumiye Dairesi (Y.PRK.TŞF), 8/82, 23 R 1326/25 Mayıs 1908.

Mehmet Celalettin Efendi ile Jandarma onbaşlarından Nevşehirli Mustafa, bu “şayan-ı takdir” hizmet ve gayretlerinden dolayı Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmişlerdir¹⁰⁷.

Yangınlarda mahsur kalanlar arasında erkeklerin yanı sıra kadınlar ve çocuklar da vardı. Toplumsal roller bağlamında değerlendirildiğinde ev içi mekânın kadın ve küçük çocuklar için birincil yaşam alanı olması, yangınlarda bu grupların daha fazla etkilenmesini beraberinde getirmiştir. Tespit edilen vakalarda kurtarılanların çoğunlukla ev içindeki kadınlar ve çocuklar olması, yangın felaketinin aile bütünlüğünü tehdit eden bir tehlike olduğunu göstermektedir. Bu örneklerden birinde; Polis Tahsin Efendi, Haydarpaşa yangınında bir Rum kadını “mevt-i muhakkaktan” kurtarmıştır. Görev tanımında olmasına rağmen bu hizmetinden dolayı kendisinin taltif edilmesi talep edilmiştir¹⁰⁸. Aynı şekilde Bağlarbaşı’nda Keresteci Karaki’nin evinde çıkan yangında “ateş içinde kalmış olan” bir kadını kurtaran kişilere de Tahlisiye Madalyası verilmesi istenmiştir. Ancak kurtarma hizmetinde yer alan Polis Hüseyin Sabri Efendi’nin daha önce Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmediğinin araştırılması istenmiştir. Yapılan inceleme sonrasında kendisinin isminin Hüseyin Sabri değil Hasan Sabri olduğu tespit edilmiş ve madalyasının da bulunmadığı anlaşılmıştır¹⁰⁹. Bir başka örnekte Samatya’da kahvehane üzerindeki odada çıkan yangını genişlemeden söndürüp kasap Dimitri’nin on yaşlarındaki çocuğunun kurtarılmasını sağlayanlar, İftihar Madalyası ile ödüllendirilmiştir. Bunlar; açıktan ikinci komiser Mehmed Raif, ikinci komiser Yusuf Ziya ve Recep, üçüncü komiser Şehsuvar Efendi ile Sekizinci bölük efradından Ethem Efendi’dir¹¹⁰. Koska Sekbanbaşı Ağa Mahallesi Tramvay Caddesi’nde bir evde çıkan yangında “şaşırmış kalmış olan kadınları” kurtaran, yangın mahalline girmek suretiyle söndürme çalışmalarında “son derece hizmet ve gayreti” görülen Süvari Dairesi Alay Çavuşu Ahmed de bu davranışıyla Tahlisiye Madalyasına layık görülmüştür¹¹¹. Ayrıca Bahriye kolağalarından Mustafa Bey’in evinde kiracı olarak ikamet eden Mariçe isimindeki kadının evinde çıkan yangında, İlha adındaki hamile kadını “cansiperane bir surette” kurtaran açıktan komiser

107 BOA, DH.MKT, 1409/54, 10 B 1304/4 Nisan 1887.

108 BOA, DH.MKT, 2539/66, 20 C 1319/4 Ekim 1901.

109 BOA, DH.MKT, 491/62, 20 M 1320/29 Nisan 1902.

110 BOA, ZB, 318/98, 12 Ş 1324/1 Ekim 1906.

111 BOA, ZB, 319/32, 12 N 1324/30 Ekim 1906.

İzzettin ile efrattan Ömer Efendiler Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmişlerdir¹¹². Üsküdar'ın Doğancılar semtinde çıkan yangında “ateş içinde” kalan Naciye Hanım'ı kurtaran kişilerden açıktan ikinci komiser Rıza Efendi'nin madalyasının kurdele rengi değiştirilirken Polis Ahmet Efendi, bekçi Yusuf, arabacı Ahmet birer Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmişlerdir¹¹³. Dersaadet Jandarma Alayı'ndan Onbaşı Salih oğlu Bekir ile aynı alay efradından Hasan oğlu İsmail, Kadıköy'de çıkan yangında “bir aile halkını” kurtarmış ve kendisinin “münasip bir nişanla taltifleri” istenmiştir¹¹⁴. Şura-yı Devlet Azası Nazif Serveri Bey'in yanan evinden ailesini kurtaran Jandarma Onbaşlarından Selim ve Hüseyin'e de Tahlisiye Madalyası verilmiştir¹¹⁵. Başka bir örnekte Aksaray'da zuhur eden yangında “oda içerisinde” mahsur kalarak yanmakta olan Makbule ismindeki kızı kurtaran Şehremaneti muhasebe kâtiplerinden Şevket, Polis Onbaşı Trabzonlu Osman Efendi, Yüzbaşı Arslan ve Aksaray Merkez Baş komiseri İshak Necati, Tahlisiye Madalyası ile ödüllendirilmiştir¹¹⁶. Yine Aksaray'da Telgraf Nezareti ketebesinden Arif Bey'in evinde çıkan bir yangında hem yangının büyümesini engelleyen hem de “kendini dışarı atmak üzere pencere önüne gelmiş hane sahibesini” cansiperane bir şekilde kurtaran Dersîâm Mümeyyizi Hüseyin Hamid, Polis İhsan Efendi ve Bekçi Mehmed Ağa'ya Tahlisiye Madalyası verilmesi, açıktan komiser Giritli Kazım'ın ise madalyasının kurdele renginin değiştirilmesi kararlaştırılmıştır¹¹⁷. Divan-ı Hümayun Kalemi kâtiplerinden Fazlı Efendi ise Unkapı civarında çıkan yangında, hasta halde yatan bir kadını kurtarmış ve İftihar Madalyasıyla taltif edilmiştir¹¹⁸. Tophane-i Amire'ye mensup Seyyar Topçu Beşinci Alayı efradından Amasyalı Hamdi, Bakırköy Hamam Sokağı'nda meydana gelen yangında “ateşler içinde kalmış olan beş yaşında bir kız çocuğunu” cansiperane bir şekilde kurtarmıştır¹¹⁹. Sadece olayın kaydedildiği belgede Amasyalı Hamdi'nin ne şekilde taltif edildiği belirlenememiştir. Bu örnekler, yangın vakalarında fedakârlığın derecesine ve gösterilen hizmetin kapsamına göre hiyerarşik ve çeşitlenmiş bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

112 BOA, ZB, 319/53, 27 N 1324/14 Kasım 1906.

113 BOA, ZB, 318/43, 23 B 1324/12 Eylül 1906.

114 BOA, ZB, 355/9, 3 B 1324/23 Ağustos 1906.

115 BOA, ZB, 355/112, 25 M 1325/10 Mart 1907.

116 BOA, ZB, 322/88, 12 S 1326/16 Mart 1908.

117 BOA, ZB, 323/111, 18 Ca 1326/18 Haziran 1908.

118 BOA, DH.MKT, 1210/75, 10 L 1325/16 Kasım 1907.

119 BOA, ZB, 367/13, 21 Ra 1326/23 Nisan 1908.

Ulaşım ve yangın felaketlerinin ötesinde arşiv kayıtları, şehir hayatının kuyu, havuz, enkaz ve çalışma atölyeleri gibi daha dar ve gündelik mekânlarında meydana gelen kazalarda da can kurtarma vakalarının taltif edildiğini göstermektedir. Geceyi Sultanahmet Medresesi'nde geçiren Bolulu Hafız Naim Efendi, Maarif Nezareti için inşa olunan binanın karşısındaki yangın mahallinde bulunan kuyuya düşmüştür. Kendisini kurtaran Lütfü Efendi ile Jandarma Ahmet ve Rıfki Hasan adındaki kişilere Tahlisiye Madalyası verilmiştir¹²⁰. Altı yaşındaki Mustafa adındaki bir çocuk ise Silivrikapı'da evinin bahçesinde oyun oynadığı sırada kuyuya düşmüştür. Babasının “feryadı üzerine” yardıma gelen polis Kazım Efendi, hemen bir kuyucu getirterek çocuğu sağ salim kurtarmış ve hizmetinden dolayı Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmiştir¹²¹. Basına yansıyan örneklerden birinde Samatya polislerinden Abdullah, Mirahor İlyas Bey Mahallesi'nde tamir için kazdığı duvarın yıkılmasıyla altında kalan rençperi kurtarmış ve bu hizmeti nedeniyle Tahlisiye Madalyası ile ödüllendirilmiştir.¹²² Hasköy'de de Avram'ın iki yaşındaki kızı LUNA'yı düştüğü kuyudan kurtaran Eskinazi, “hizmet-i fedakâranesine mükâfaten” Tahlisiye Madalyasıyla ödüllendirilmiştir¹²³. Şükrü Ağa'nın eşi Kamile Hanım da Firuz Ağa Terlikçi Sokağı'nda bulunan evindeki kuyuya düşmüştür. Mahalle bekçisi Ahmet, “hayatını tehlikeye koyarak” beline bağladığı iple kuyuya indirilmiştir. Kamile Hanım, Komiser Şükrü ile hallaç Mehmet'in de yardımlarıyla kurtarılmıştır. Olayın kahramanları, kendi duyarlılıkları ve görev bilinciyle hareket ederek Kamile Hanım'ı kurtardıktan sonra resmî taltif sürecinin başlatılması için arzuhal ile başvuruda bulunmuşlardır. Gerekli incelemenin akabinde kendilerine Tahlisiye Madalyası verilmiştir¹²⁴. Polis Çavuşu İsmail Hakkı ve “efrattan” Nuri Efendi de Merkez Efendi Dergâhı avlusundaki havuza düşen Ülfet Hanımı “boğulmasına ramak kalmış” iken kurtarmış ve Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmişlerdir¹²⁵. Enkaz altında kalan kişilerin kurtarılmasıyla ilgili örneklerden birinde Polis Mustafa Efendi, Feriköy'de Terkos Su Yolları için hazırlanan mahallin çökmesi sonucu altında kalan iki kişiden birini kurtarmıştır. Bu fedakârlığı nedeniyle “cankurtaranlara mahsus” madalya ile taltif edilmiştir¹²⁶. Beyoğlu Balıkpazarı'nda, Fransa

120 BOA, İ.DH, 889/70783, 27 Ş 1300/3 Temmuz 1883.

121 BOA, İ.DH, 891/70940, 21 N 1300/26 Temmuz 1883.

122 “Madalya”, *Takvim-i Vekayi*, S 15, 28 Nisan 1891, s. 1-2.

123 BOA, ZB, 315/45, 24 M 1318/24 Mayıs 1900; Küskü, agm., s. 75.

124 BOA, ZB, 73/25, 9 C 1325/20 Temmuz 1907.

125 BOA, ZB, 317/22, 25 Ca 1324/17 Temmuz 1906.

126 BOA, DH.MKT, 1422/22, 28 Ş 1304/22 Mayıs 1887.

tebaasından Oğüst'ün (Auguste) barakası gece vakti yıkılınca, altındaki ecza deposunun enkazında kalan dokuz ve on yaşlarındaki iki çocuğu hayatını kaybederken hamal Suğhan kurtarılmıştır. Bu konuda yararlık gösteren kişiler, Tahlisiye Madalyası'yla ödüllendirilmiştir¹²⁷. Yine tamir sırasında yıkılan bir evinde altında kalan yedi ameleli kurtaran Bekçi Hüseyin ve Hasan Ağa da “emsali misüllü taltif” edilmişlerdir¹²⁸. Artin Asadoryan Matbaası'nda makineci olarak çalışan Nersis Efendi ise “kolunu silindir makinesine kaptırıp telef olmasına ramak kalmış iken” *Mahumat* ve *Servet* gazeteleri baş makinisti Artin Efendi tarafından kurtarılmıştır. Bu fedakârlığı nedeniyle Artin Efendi'ye Tahlisiye Madalyası verilmiştir¹²⁹. Ayrıca Yedikule İplik Fabrikası ustabaşısı Avram, “kendisini makineye kaptırmış” olan İstimat adındaki işçi kızı kurtararak Tahlisiye Madalyası ile ödüllendirilmiştir¹³⁰. Kuyu, havuz, enkaz ve iş kazalarına dair örnekler birlikte değerlendirildiğinde, Osmanlı şehir hayatında tehlikenin gündelik yaşamın sıradan mekânlarında da sürekli mevcut olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, bireyleri çevrelerinde gelişen olaylara seyirci kalmak yerine müdahil olma ve sorumluluk üstlenme yönünde fiili bir zorunlulukla karşı karşıya bırakmaktadır. Taltif sistemi ise bu müdahaleyi sembolik olarak ödüllendirerek sorumluluk alma pratiğini kamusal düzlemde meşrulaştırmakta ve teşvik etmektedir.

Fırtına ve sel gibi doğal afetler sırasında zor durumda kalanları kurtaran kişiler de Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmişlerdir. Talebe-i ulumdan Hafız Ahmed Efendi, Çatalca'nın Sürgün köyüne giderken kar fırtınasında mahsur kalmıştır. Bu zor durumdan kurtulmasını sağlayan Yenice Hristiyan köy korucusu Petro'ya Tahlisiye Madalyası verilmiştir¹³¹. Terkos'ta Karaköy civarında bulunan çayırıları su basınca sele kapılan kişilerin kurtarılmasında “fevkalade ibraz-ı mesai ve gayret” gösteren Yanko da Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmiştir¹³². Dönemin basınında yer alan örnek vakalardan birinde, Tophane İskeleyi'nden Kadıköy istikametine doğru seyreden bir kayık, Harem İskeleyi açıklarında aniden çıkan şiddetli fırtına nedeniyle alabora olmuş ve kayıkta bulunan Hüseyin adlı kayıkçı ile arkadaşı Hüsnü denize düşmüştür. Durumu fark eden 12 numaralı İhsan vapurunun

127 BOA, DH.MKT, 1500/101, 3 Ş 1305/15 Nisan 1888.

128 BOA, BEO, 1693/126913, 4 R 1319/21 Temmuz 1901.

129 BOA, DH.MKT, 2119/99, 2 S 1316/22 Haziran 1898.

130 BOA, ZB, 317/83, 16 C 1324/7 Ağustos 1906.

131 BOA, DH.MKT, 1507/5, 27 Ş 1305/9 Mayıs 1888.

132 BOA, DH.MKT, 1821/23, 1 Ş 1308/12 Mart 1891.

kaptanı Lütfullah Bey, her iki kişiyi de boğulmaktan kurtarmıştır. Göstermiş olduğu bu insani sorumluluk neticesinde, Lütfullah Bey'e Tahlisiye Madalyası tevdi edilmiştir.¹³³ Böylece deniz kazalarından kara ulaşımına, yangınlardan gündelik mikro-risklere ve nihayet doğal afetlere kadar uzanan geniş bir yelpazede, hayati koruma eylemi Osmanlı şehir düzeninde taltif sistemi aracılığıyla normlaştırılmış bir kamusal sorumluluk olarak karşımıza çıkmaktadır.

Tahlisiye Madalyası her can kurtarma iddiasında doğrudan verilmemiş, nizamname hükümlerine aykırı görülen müracaatlar titizlikle reddedilmiştir. Nizamnameye aykırı hususların tespit edilmesi neticesinde can kurtarma eylemiyle ilgili başvuruların reddedildiği vaka sayısının da kayda değer seviyede olduğu görülmüştür. Nitekim Tophane-i Amire tahkik memurlarından Recep, denize düşen bir kadını kurtardığını beyan edip Tahlisiye Madalyası talebinde bulunmuştur. Yapılan tahkikatta aslında kadının iskeleyle çıkarken sendelediği, sadece bir ayağının denize girdiği ve bu sırada düşmemesi için Komiser Tahir Efendi tarafından kendisine yardım edildiği, dolayısıyla Tahlisiye Madalyasına gerek olmadığı bildirilmiştir¹³⁴. Bu ayırım, sıradan insani yardım ile kendi hayatını tehlikeye atarak gerçekleştirilen fedakârlık arasında bilinçli bir sınır çizildiğini göstermektedir. 1908 yılına ait iki örnekte ise Tahlisiye Madalyasıyla taltif edilmek için müracaatta bulunanların yalnızca “muavenet-i insaniyetkaranede” buldukları, yani sadece insani bir yardım yaptıklarına dikkat çekilerek talepleri kabul edilmemiştir¹³⁵. Benzer şekilde yangınları söndüren ya da söndürülmesine yardım edenlerin müracaatları da nizamnameye uygun olmadığı gerekçesiyle kabul edilmemiştir¹³⁶. Hatta yanmakta olan bir kız çocuğunu kurtaran kişinin bile taltif edilmediği görülmektedir. Buna göre Samatya Sulumanastır civarındaki Pamukçu Sokağı'nda altı yaşlarındaki bir Rum kız çocuğu, 24 Temmuz 1909'da sokakta oynarken elindeki elektrik kibritinin alevi elbisesini tutuşturmuştur. “Feryad etmekte” iken doğramacı Harik, “kızcağızın imdadına yetişerek biçareyi bir mevt-i muhakkaktan” kurtarmıştır. Hatta bu sırada kendisinin de “ağırca surette elleri yandı” bildirilmiştir. Bu “hidmet-i insaniyesi şayan-ı takdir ve tahsin bulunduğundan teşvik-i emsal olmak ve kendisi de tesrir (sevindirme) kılınmak için münasip mükâfatla taltifi”, Dersaadet Jandarma Alay Kumandanı tarafından teklif edilmiştir. Ancak söz konusu madalyanın

133 “Madalya”, *Takvim-i Vekayi*, S 15, 28 Nisan 1891, s. 1-2.

134 BOA, ZB, 365/53, 1 Ca 1324/23 Haziran 1906.

135 BOA, ZB, 367/24, 18 R 1326/20 Mayıs 1908; ZB, 367/36, 13 Ca 1326/13 Haziran 1908.

136 BOA, Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD), 2601/13, 16 S 1310/9 Eylül 1892; DH.MKT, 2405/113, 9 Ca 1318 [4 Eylül 1900.

“hayatımı tehlikeye ilka ile tahlis-i can edenlere mahsus” olarak verildiğine dikkat çekilerek “ol suretle tahlis-i can” etmediği için kendisine verilemeyeceği kararlaştırılmıştır¹³⁷. Can kurtarma dışında sadece yangının söndürülmesi konusunda üstün hizmetleri olan kişilerin takdirname veya İftihar Madalyası ile taltif edildikleri görülmektedir¹³⁸. Burada ise fedakârlığının tanımının her zaman nizamname ölçütleriyle örtüşmediği görülmektedir. Devlet, hayat kurtarma eylemini teşvik ederken, hangi müdahalenin taltife layık sayılacağını da bürokratik ölçütler üzerinden takip etmiştir.

Taltif süreci, her ne kadar titizlikle yürütülüyor ve bu kapsamda bazı müracaatlar olumsuz sonuçlanıyor olsa da arşiv eksenli yürütülen taramalarda sıradan halkın veya kamu görevlilerinin müdahil olduğu can kurtarma vakalarıyla ilgili sayının nicel olarak oldukça fazla olduğu görülmektedir. Bu konuda Eldem, II. Abdülhamid’in “epey ‘hafif’ nedenlerle veya en azından katı liyakat ve hizmet kavramlarına pek uymayan sebeplerle madalya ve nişan verdiği örneklerin çokluğu”na da dikkat çekmektedir. Hatta doğruluğu konusunda ihtiyatlı davranılması gerekliliği uyarısıyla Romanya Prensi Carol’un Tahlisiye Madalyası ile taltif edilmesiyle ilgili Viyana’da yayımlanan haberi “oldukça eğlenceli” ifadesiyle paylaşmaktadır: “Geçen pazar günü [24 Ocak 1892], Majesteleri Padişah tarafından, Romanya veliahtının kardeşi Prens Charles şerefine bir akşam yemeği ve konser düzenledi. Konser salonuna girerken Majesteleri Padişah neredeyse ciddi bir kazaya kurban gidiyordu. Üzerine düşen bir paravamı Prens Charles son dakikada tutmayı başarmış, Majesteleri Padişah da kendisine Tahlisiye Madalyası ihsan buyurmuşlardır¹³⁹. Bu nispeten “yaygın” madalya dağıtımı, zamanla stoklarda ciddi bir azalmayı beraberinde getirmiştir. Nihayetinde 27 Haziran 1903 tarihinde Darphane-i Âmire’ye ek madalya imal edilmesini içeren bir talepte bulunulmuştur¹⁴⁰. Kendilerine madalya verilmesi kararlaştırılan kişilerin taleplerinin de vurgulanması, eksikliğin bir süredir mevcut olduğunu düşündürmektedir¹⁴¹. Nitekim Maliye Nazırı, 3 Mayıs 1904’te ihtiyaç duyulan

137 BOA, DH.MKT, 2891/77, 17 B 1327/4 Ağustos 1909; BOA, ZB, 335/72, 10 B 1327/28 Temmuz 1909; Kioskü, agm., s. 74.

138 BOA, DH.MKT, 745/50, 2 B 1321/24 Eylül 1903; DH.MKT, 1176/64, 8 Ca 1325/19 Haziran 1907; DH.MKT, 1183/83, 6 C 1325/17 Temmuz 1907.

139 Eldem, *age.*, s. 334.

140 BOA, DH.MKT, 729/34, 1 R 1321/27 Haziran 1903.

141 BOA, DH.MKT, 840/25, 23 M 1322/9 Nisan 1904.

madalya sayısıyla ilgili bilgi istemiştir¹⁴². Dâhiliye Nezareti'nin on üç gün sonraki cevabi yazısında; “el-yevm”, yani hâlihazırda 1.000 adede yakın madalyaya ihtiyaç duyulduğu bildirilmiştir¹⁴³. Tahlisiye Madalyası'nın tükenmesi ve bildirilen ihtiyaç miktarı, Eldem'in işaret ettiği üzere II. Abdülhamid döneminde taltif uygulamasının görece yaygınlığının idari sonuçlarıyla birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Sonuç

Osmanlı İmparatorluğu'nda taltif araçları, devletlerarası ilişkilerde önemli bir yer tutmuştur. 19. yüzyıldan itibaren Batı tarzı nişan ve madalyaların kullanılmaya başlanmasıyla taltif sistemi de yeni bir döneme girmiştir. Özellikle II. Abdülhamid döneminde, sadakat ve bağlılık duygusunu güçlendirme amacıyla yoğun olarak tercih edilen madalya ve nişanlar, uluslararası düzlemde bir itibar ve prestij aracı olmasının yanı sıra “vatandaşlık” ya da “sivil liyakat” boyutuyla iç siyasette de önemli işlevler üstlenmiştir. Bu çerçevede insani değerleri yüceltme amacıyla can kurtarma faaliyetlerinde bulunan kişilere de madalya ve nişanlar verilmiştir.

Başkası uğruna kendi canını tehlikeye atanlar, Tahlisiye Madalyası, İftihar Madalyası, Beşinci Rütbeden Mecidi Nişanı ve bir örnekte padişahın şahsi hazinesinden verilen para ile taltif edilmiştir. Tahlisiye Madalyası, özellikle 19. yüzyılın ortalarında deniz taşımacılığının yaygınlaşmasıyla birlikte artış gösteren deniz kazalarındaki can kayıplarını önlemeye katkı sağlayan bireyleri ödüllendirmek amacıyla ihdas edilmiştir. Özel olarak can kurtarma faaliyetlerinde bulunanları teşvik ve taltif etme amacıyla insani değerleri ön planda tutan Tahlisiye Madalyası, başkası için kendi canını tehlikeye atan kişilere gösterilen takdirin simgesi haline gelmiştir. Abdülmecid döneminde ihdas edilmiş olmasına rağmen II. Abdülhamid tarafından sahiplenilmiştir. İftihar Madalyası ile Mecidi Nişanı'nın genellikle hem yangının söndürülmesinde hem de başkalarının kurtarılmasında kendi canlarını tehlikeye atanları taltif etmek için kullanıldığı görülmektedir. Kimi örneklerde ise “münasip mükâfat” ifadesi tercih edilmiş ya da nasıl bir taltif uygulandığı belirtilmeden sadece olayın betimlemesine yer verilmiştir.

Can kurtarma olayları arasında, Şirket-i Hayriye vapurlarıyla seyahat eden yolcuların yaşadığı kazalar ilk sırada yer almaktadır. Bunun yanı sıra rıhtım ve köprülerden

142 BOA, DH.MKT, 840/25, 17 S 1322/3 Mayıs 1904.

143 BOA, DH.MKT, 840/25, 1 Ra 1322/16 Mayıs 1904.

denize atlayarak intihar girişiminde bulunan kişilerin kurtarılmasına yönelik müdahaleler de vardır. Arşivlerdeki ve dönemin basınındaki örnekler, boğulma riskiyle karşı karşıya kalan bireylerin çoğunlukla yüzme bilmediğini özellikle vurgulamaktadır. Bu durum, yüzme becerisinin yalnızca bir sportif faaliyet değil, aynı zamanda hayat kurtarıcı bir yetkinlik olarak toplumsal bir önem taşıdığını ortaya koymaktadır. Nitekim 1912 tarihli *Yüzme Muallimi* adlı eser, yüzmenin yalnızca bireysel sağlık ve bedensel gelişim açısından değil aynı zamanda beklenmedik kaza anlarında hem kişinin kendi yaşamını koruyabilmesi hem de başkalarının hayatını kurtarabilmesi bakımından yaşamsal bir beceri olduğunu vurgulamaktadır. Bu yaklaşım, Osmanlı toplumunda bireysel becerilerin yalnızca kişisel değil, aynı zamanda toplumsal sorumlulukla da ilişkilendirildiğini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Tahlisiye Madalyası, deniz kazalarındaki can kayıplarını önlemeye yönelik tasarlanmış olmasına rağmen zamanla karayolundaki kazaları, yangın gibi felaketler ve doğal afetleri de kapsamaya başlamıştır. Hatta iki örnekte Tahlisiye Madalyası'nın iş kazasında cankurtaran kişilere de verildiği tespit edilmiştir. Karayolundaki altyapı yetersizlikleri, yolların bozuk ve sokakların dar olması vb. sorunlar, trafik kazalarının yanı sıra yangın ve doğal afetler meydana geldiğinde can kurtarma konusunda hızlı müdahalede bulunulmasını sekteye uğratmış, hatta bu yüzden bazı kurtarma girişimleri olumsuz sonuçlanmıştır. Bu yüzden karayolundaki altyapı yetersizlikleri ve kentsel koşulların bazı kurtarma girişimlerinin olumsuz sonuçlanmasında etkili olduğu söylenebilir.

Her bir madalya ve nişanın hangi durumlarda verilir verilemeyeceğini düzenleyen nizamnamesi vardı. Bir can kurtarma olayının kaydı, takibi ve taltif süreci, nizamnamede de dikkat çekildiği üzere Zaptiye Nezareti ve Dâhiliye Nezareti tarafından yürütülmüştür. Özel olarak bir kişinin Tahlisiye Madalyası ile taltif edilebilmesi için kendi canını tehlikeye atarak başkasını kurtarmış olması gerekmektedir. Dolayısıyla Tahlisiye Madalyası ile taltif edilmek için yapılan müracaatlarda, kazazedenin ve cankurtaran(lar)ın kimliği, kurtarma eyleminin nasıl gerçekleştiği detaylıca anlatılmıştır. Devletin resmî yazışmalarında can kurtarma eyleminde kişinin kendi hayatını tehlikeye atmış olma durumuna özellikle dikkat çekilmiştir. Hayat kurtarma eylemi; “ibraz-ı gayret ve insanîyet”, “hüsn-i hizmet”, “hizmet-i insanîyet (kârane)”, “mesai ve ikdam-ı fedakârane”, “harekât-ı insanîyetkârane”, “cansiperane say ve gayret”, “hidemat-ı fedakârane/cansiperane”, “cansiperane bir insanîyetperverane” gibi terkiplerle nitelenmiştir. Denize düşenlerin kurtarılmasında “gark olmasına/boğulmasına ramak kalmış iken” ve “kendisini denize ilka etmek

suretiyle” gibi ifadelere sıklıkla başvurulmuştur. Yangınlarda ise özellikle ateş içinde kalmış olanların, kara yolundaki kazalarda taşıtın altında kalarak “telef olmak derecesine gelmişken” kurtarılmış olmaları, genel olarak cankurtaran şahsın kendi hayatını/canını tehlikeye atmış olma durumu özellikle belirtilmiştir. Aksi takdirde cankurtaran şahısların taltifi mümkün değildir. Bu yüzden Tahlisiye Madalyası ile taltif edilmek için yapılan müracaatlar incelendiğinde kimi zaman müdahalelerin daha basit düzeyde olduğu, yalnızca insani bir yardımdan öteye gitmediği şeklinde değerlendirilip reddedildiği görülmektedir. Hatta Tahlisiye Madalyası ile taltif edilmesi yönündeki kararlar, gerekli incelemeler sonrasında bozulabilmekteydi. Sıklıkla ilk kez gerçekleşen can kurtarma eylemleri sonrasında yeşil kurdeleli Tahlisiye Madalyası ile taltifler gerçekleştirilirken kırmızının yanı sıra az sayıda örnekte beyaz renk kurdelenin takdim edildiği görülmektedir. Ancak bazen ikinci kez gerçekleşen bir can kurtarma eyleminde sadece kurdele renginin değiştirilmesi gerekirken şahısların yeni bir madalyayla taltif edildikleri tespit edildiği için önceki karar bozulmaktaydı. Bu yüzden arşivde; cankurtaran bir kişinin Tahlisiye Madalyası ile taltif edilip edilmediğinin takibinin yapılması gerçekten zordur. Dolayısıyla cankurtaranlara yönelik taltif süreci, gerçekten uzun ve karmaşık bir bürokratik aşamaya tabi olmuştur.

Meydana gelen kaza ve felaketlerin öznesi, müslim-gayrimüslim fark etmeksizin genel olarak kamusal alanda daha görünür ve çalışma hayatında daha aktif olan erkeklerden oluşmaktaydı. Ancak yangınlar, evinin bahçesindeki kuyuya düşenler ve doğal afetler gibi örnekler başta olmak üzere kazazedeler arasında kadınlar ve iki yaş da dâhil olmak üzere farklı yaş gruplarından kız ve erkek çocuklar da bulunmaktaydı. Hatta yangınlardan ve kuyudan can kurtarma olaylarında, evde daha fazla bulunan kadın ve çocuklar çoğunlukta idi. Bu olaylarda kadın ve çocukları kurtaranlar; yine erkekler olmuştur. Tespit edilebilen örnekler bakıldığında can kurtarma hizmetinde bulunarak taltif edilenler; bazen asker, polis, bekçi gibi devlet görevlileri, bazen Şirket-i Hayriye ve Dersaadet Tramvay Şirketi örneğinde olduğu gibi taşıma şirketinin personeli bazen de hiçbir görevi olmayan, belki de birbirini hiçbir şekilde tanımayan müslim veya gayrimüslim Osmanlı tebaası ile ecebilerdi. Üstelik bazı kurtarıcılar, görevleri gereği kendi canlarını ortaya koymuş olsalar da cesaretleri ve özverileri bu madalya ve nişanlarla taçlandırılmıştır. Kimi zaman yabancı devlet tebaasından olanlar da çeşitli sebeplerle gerçekleşen kazalarda hem kurtarıcı hem de kurtarılan konumunda karşımıza çıkmaktadır. Fransız askerinin kurtarılmasında örneğinde olduğu gibi bazen yabancı devletler, kendi vatandaşını kurtaranları Tahlisiye Madalyasıyla taltif etmiştir. Kurtaran ve

kurtarılan bireylerin toplumsal konumundaki çeşitlilik, taltif sisteminin kapsayıcılığı bakımından dikkate değerdir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Tahlisiye Madalyası ve benzeri taltif araçları, yalnızca bireysel cesaret ve fedakârlığın takdiriyle sınırlı kalmamış; Osmanlı devletinin insaniyet, sadakat ve hizmet kavramlarını tanımlama ve kamusal alanda görünür kılma biçiminin de bir parçası olmuştur. Can kurtarma eylemleri, bir yandan bireysel kahramanlık anlatuları üretirken diğer yandan devletin hangi müdahaleinin “makbul” ve “taltife layık” sayılacağını belirlediği normatif bir çerçeve içinde değerlendirilmiştir. II. Abdülhamid döneminde taltif uygulamalarındaki niceliksel artış hem sadakat üretimi hem de padişahın sembolik otoritesinin güçlendirilmesi bakımından işlevsel bir araç olarak değerlendirilebilir. Bununla birlikte, taltiflerin yaygınlaşması beraberinde eleştirileri ve idari sorunları da doğurmuş, hatta madalya stoklarının tükenmesi gibi somut sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Arşiv belgeleri ve dönemin basını birlikte değerlendirildiğinde, can kurtarma eylemlerinin kamusal hafızada kahramanlık, merhamet ve fedakârlık anlatuları üzerinden dolaşıma sokulduğu, devletin ise bu anlatuları taltif mekanizması aracılığıyla resmîleştirerek meşrulaştırdığı görülmektedir. Dolayısıyla Tahlisiye Madalyası hem insani değerlerin teşviki hem de egemenliğin sembolik yeniden üretimi bakımından çift yönlü bir işleve sahip olmuştur.

Değerlendirme

Bu makale en az iki hakem tarafından çift taraflı kör hakemlik modeliyle incelendi. Benzerlik taraması yapılarak intihal içermediği teyit edildi.

Etik Beyan

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Etik Bildirim

belleten@ttk.gov.tr

Yapay Zeka Kullanımı

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde yapay zekâ tabanlı herhangi bir araç veya uygulama kullanılmamıştır. Çalışmanın tüm içeriği, yazarlar tarafından bilimsel araştırma yöntemleri ve akademik etik ilkelere uygun şekilde üretilmiştir.

Lisans

Bu makale Creative Commons Atf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır.

Review

This article has been reviewed by at least two reviewers using a double blind peer review model. A similarity check was performed to confirm that it was free of plagiarism.

Ethical Statement

It is declared that scientific and ethical principles were complied with during the preparation of this study and all the works referred are mentioned in the bibliography.

Complaints

belleten@ttk.gov.tr

Use of Artificial Intelligence

No artificial intelligence-based tools or applications were used in the preparation of this study. The entire content of the manuscript was produced by the authors in accordance with scientific research methods and academic ethical principles.

License

This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

KAYNAKLAR

Arşiv Kaynakları

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Babıâli Evrak Odası Evrakı: (BEO), 101/7528; 288/21549; 1693/126913.

Cevdet Askeriye: (C.AS) 608/25635.

Dahiliye Mektubî Kalemi: (DH.MKT), 21/1; 159/36; 184/10; 194/53; 221/48; 235/5; 239/27312/24; 434/58; 491/62; 716/36; 729/34; 745/50; 840/25; 1051/8; 1091/57; 1176/64; 1183/83; 1210/75; 1272/74; 1409/54; 1422/22; 1457/36; 1500/101; 1507/5; 1717/81; 1729/31; 1741/49; 1753/119; 1763/94; 1763/97; 1777/28; 1814/91; 1821/23; 1993/90; 2119/99; 2294/14; 2412/71; 2539/66; 2891/77.

Dahiliye Muhaberat-ı Umumiye İdaresi Evrakı: (DH.MUI), 26/23.

İrade Dahiliye: (İ.DH), 889/70783; 891/70940; 970/76607.

İrade Taltifat: (İ.TAL), 175/35.

Maliye Nezaret-i Emlak-i Emiriyye Müdüriyeti: (ML.EEM), 146/74.

Sadaret Mektubi Kalemi Nezaret ve Devair Evrakı: (A.}MKT.NZD), 258/16.

Şura-yı Devlet Evrakı: (ŞD), 2601/13.

Yıldız Perakende Evrakı Evrakı Teşrifat-ı Umumiye Dairesi: (Y.PRK.TŞF), 8/82.

Zabtiye Nezaret-i (ZB), 22/84; 65/124; 66/109; 66/5; 66/46; 66/92; 73/5; 73/23; 73/25; 317/111; 318/68; 318/69; 318/96; 319/30; 319/15; 319/31; 319/52; 317/65; 318/106; 315/104; 324/78; 318/98; 319/32; 319/53; 355/9; 355/112; 367/13; 320/44; 332/75; 315/45; 317/22; 317/83; 365/53; 367/24; 367/36; 335/72; 324/4; 318/43; 322/88; 323/111.

Sürelî Yayınlar

Düstur, Cilt 6, Ankara: Devlet Matbaası, 1939.

Sabah, S. 37, 6 Ekim 1889, s. 3; S. 38, 7 Ekim 1889, s. 2; S. 2177, “Bir Tahlis-i Fedakârane”, 27 Ağustos 1895, s. 2; S. 8556, 11 Temmuz 1913, s.2.

“Madalya”, *Takvim-i Vekayi*, S. 15, 28 Nisan 1891, s. 1-2; S. 17, 3 Mayıs 1891, s.2.

Mürüvvet, S. 340, 26 Haziran 1889, s. 3.

Vekayi-i Zabtiye, S.3, 4 Mayıs 1869, s.4; S. 29, 21 Ağustos 1285, s. 2.

Araştırma ve İnceleme Eserler

Arısal, Murat, *Millileştirme Öncesi İstanbul'da Ulaşım (1869-1938)*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2021.

Artuk, Cevriye, "İftihar Madalyası", *Belleten*, C 44/S. 175, 1980, s. 535-537.

Barclay, Craig Peter, *Heroes of Peace: The Royal Humane Society and the Award of Medals in Britain, 1774-1914*, University of York, Department of History, Yayınlanmamış Doktora Tezi, York 2009.

Basiretçi Ali Efendi, *İstanbul Mektupları*, haz. Nuri Sağlam, Kitabevi, İstanbul 2001.

Bayarslan, Aydın, *Osmanlı'da Karadeniz Tahlisiye İdaresi*, Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ordu 2023.

Cezar, Mustafa, *Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler*, Berksoy Matbaası, İstanbul 1963.

Clarke, John D., *Gallantry Medals & Awards -of the World-*, Haynes Pubns, 1993.

Çakır, Sinan, *1870 Beyoğlu Yangını ve Sonrasındaki İmar Faaliyetleri*, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2023.

Çekim, Meryem, *Sultan II. Abdülhamid Döneminde Taltifât (1876-1909)*, Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2023.

Deringil, Selim, "Abdülhamid Dönemi Osmanlı İmparatorluğu'nda Simgesel ve Törensiz Doku: 'Görünmeden Görünmek'", *Toplum ve Bilim*, 62, (1993), s. 34-56.

Deringil, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, Doğan Kitap, İstanbul 2014.

Deringil, Selim, *Simgeden Millete II. Abdülhamid'den Mustafa Kemal'e Devlet ve Millet, İletişim*, İstanbul 2022.

Doğan, Cem, *İtfâiyye-i Hümayûn: Osmanlı İstanbulu'nda Yangın, Modernleşme ve Kent Toplumunu (1871-1921)*, Libra, İstanbul 2019.

Eldem, Edhem, *İftihar ve İmtiyaz Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi*, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul 2004.

Erdinçli, İhsan, "Modernleşen İstanbul'da Yeni Ulaşım Araçları ve Kazalar (1860-1914)", *Akademide 40 Yıl: Prof. Dr. Fahrettin Tızlak'a Armağan Kitabı*, Palet Yayınları, Konya 2024, s. 157-184.

Erüreten, Metin, *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları Belgelerle Tarihi*, DMC İstanbul 2001.

Finkel, Caroline, “Henry Felix Woods and the Black Sea/Bosphorus Entrance Maritime Safety System, Then and Now”, *The Northern Mariner/Le marin du nord*, C. 30, S. 4, (2020), s. 379-418.

Kılıçaslan, Emre, “Üç Tarz-ı Tahlisiye: Osmanlı Kıyı Güvenliğine Bir Bakış”, *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Sahil Güvenlik*, ed. İsmail H. Demircioğlu vd., Pegem Akademi, Ankara 2020, s. 465-481.

Koraltürk, Murat, *Şirket-i Hayriye (1851-1945)*, İDO, İstanbul 2007.

Kuzucu, Kemalettin, “Yangın Tulumbasının İcadı ve Türk İtfaiyesinin İlk Yüzyılı”, *Lale Devri’nde Osmanlı Devleti ve Nevşehir*, ed. İlyas Gökhan vd., Kömen Yayınları, Konya 2018.

Kuzucu, Kemalettin, “Osmanlı Döneminde Afet Yönetimine Dönük Bir Girişim: 1892 Tarihli Arama Kurtarma Örgütü: Heyet-i Tahlisiye”, *2016 Hoca Ahmet Yesevi Yılı Anısına Uluslararası Türk Dünyası Eğitim Bilimleri ve Sosyal Bilimler Kongresi Bildirileri*, C IV, ed. Sinan Demirtürk, Türk Eğitim-Sen Genel Merkezi Yayınları, Ankara 2016, s. 139-153.

Küskü, Fırat, “II. Abdülhamid Döneminde Hayat Kurtaranlara Madalya Verilirdi”, *Toplumsal Tarih*, 323 (2020) s. 72-75.

M. Said, *Yüzme Muallimi*, Matbaa-i Bahriye, İstanbul 1328.

Osmanlı’da Ulaşım, ed. Vahdettin Engin vd., Çamlıca Yayınları, İstanbul 2012.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C II-III, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1983.

Soydemir, Selman, “Hayat Kurtaranlara Osmanlı’dan Madalya”, *Yedi Kula*, 35, (2011), s. 31-39.

Keyvanoğlu, Merve Cemile, “1870 Büyük Beyoğlu Yangını”, *OTAM*, S. 41, 2017, s. 169-190.

Turan, Namık Sinan, “II. Abdülhamid Dönemi Diplomaside Sembolik Dil İnşasında Nişanın Yeri: Toplumsal Anlamda Ötekini Taltif Etmek ‘Şefkat Nişanı’”, *Halil İnalçık Armağanı III*, ed. Ahmet Özcan, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2017, s. 216-245.

Young, Lambton, *Acts of Gallantry*, London 1872.